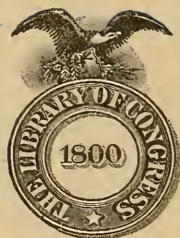

THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

Delcassé Viviani

FRANKRIKE

Asquith Grey

ENGLAND

Bethmann-Hollweg v. Jagow

TYSKLAND

Tisza Berchtold

ÖSTERRIKE-UNGARN

Goremykin Sassanoff

RYSSLAND

C. N. CARLESON

VÄRLDS-KRIGET

— En mansålders stormaktspolitik —

Tidens Förlag
Stockholm

Pris 1 krona.

VÄRLDSKRIGET

EN MANSÅLDERS STORMAKTSPOLITIK

EN ÅTERBLICK

AV

C. N. CARLESON

TIDENS FÖRLAG, STOCKHOLM

1914

Stockholm, A.-B. Arbetarnes Tryckeri, 1914

Till läsaren!

Den skrift, som ''Tidens'' förlag härmed bjuder allmänheten, avser att som bakgrund till redan timade och förestående stora världshändelser giva en överskådlig och klar bild av de utrikespolitiska tilldragelser sedan snart ett halvt sekel, varur ögonblickets ödesdigra drama upprunnit. De olika årtiondenas maktlägen och maktförskjutningar sammanfattas här i en konkret och objektiv framställning, som, utan att alls göra anspråk på någon fullständighet, likväl söker återgiva de allmänna och viktigaste dragen av de storpolitiska utvecklingsförloppen. Om därvid skildringens tonfärg vittnar om, att färgerna legat på en socialdemokratisk palett, lämnas likväl fakta och sakförhållanden därav oberörda. Vårt syfte har varit att giva läsaren material till att bilda sig ett självständigt omdöme om tingens gång.

Stockholm i augusti.

Författaren.

Socialistiska röster i krigsutbrottets timmar.

Parlamenten ha tystnat i de länder, där krigets furier jaga fram över folken. I Paris hade krigsministern Messimy den 1 augusti kontrasignerat ett dekret, som förklarade Frankrike och Algier i belägringstillstånd. Aftonen samma dag samlades Paris' socialdemokrater i Wagram-salen. Där talade gamle Vaillant — veteranen från Pariskommunen. Krigets gräsligheter år 1870 och vidden av det brott, som då begicks mot civilisationen, ha fruktansvärt överträffats, framhöll han, av det tillstånd av omätligt barbari, vari vi i dag befinna oss... Socialisterna skola fylla på en gång sin plikt mot fäderneslandet och sin plikt mot socialismen. Inför angreppet skola de fylla hela sin plikt för fosterlandet, för republiken och för revolutionen.

Sist talade Marcel Sembat. Han yttrade:

''Om vi befinna oss här, är det därför att Jaurès har velat det. Han tog ordet i parlamentets socialistiska grupp för att yrka på sammankallande av alla socialister i Paris, för att för er klargöra vad som tilldragit sig i Internationella socialistiska byrån. — — — Om han vore här, vad skulle han säga er? Han skulle säga er med Vaillant, att kriget framför allt icke får döda det socialistiska partiet eller ens suspendera dess liv. Var sektion, var federation må fortfarande samlas, om än blott med åldringar och kvinnor och stå i förbindelse med den centrala ledningen.

Han skulle även ha sagt er, att vi fortsätta vår kamp för freden, såvida vi icke drunknat i kriget.

I haven tvingats till kriget genom kränkningen av Luxemburgs neutrala område och genom det kejserliga Tysklands angrepp. Men I förbliven socialister. I låten er varken påverkas av revanchens rus eller krigets delirium. Det är det som skiljer er från dessa chauvinister. I kämpen för att försvara

den franska kulturen och folkens frihet. Segrare, ty ni måste segra, skolen I vägra att kränka andras rätt. V i v i l j a f ö r s v a r a d e n f r a n s k a k u l t u r e n, m e n v i v i l j a i c k e f ö r s t ö r a d e n t y s k a k u l t u r e n.

Om ett med oss segrande Ryssland ville stycka Tyskland eller under kosackhästarnas hovar trampa ned dess ärorika universitet, skulle vi icke tillåta det.

Segerrika skulle vi säga till Elsass och till Lothringen vad tyskarna icke ha sagt. Vi skulle säga: ''Bröder i Elsass-Lothringen — edert är ordet! Uttalen er om ert öde! Vad viljen och önsken I? I ären fria! Viljen I åter bliva medlemmar av Frankrike eller behålla er självständighet?

Om de vilja det, skola de bilda en oberoende republik liksom Schweiz, förenad med Schweiz å ena sidan, med Luxemburg och Belgien å andra sidan: en kedja av buffertstater.

Om vi äro dömda till detta krig, är det åtminstone vår vilja, att det skall bli det sista kriget. I skolen kämpa likt de frivilliga år 1793 — icke för fransmännens rättigheter, utan för människans! För nationernas rätt!

Stormaktsgruppering efter 1870—71 års krig.

Tyskland — utrikespolitikens centrum.

Den korta, väldiga tvekampen mellan Frankrike och Tyskland år 1870, varur det nybildade tyska riket utgick som segrare, medförde en avgörande maktförskjutning i Europa. De tyska vapnens framgång förändrade visserligen obetydligt Europas karta, i det Tysklands områdesutvidgning med Elsass-Lothringen blott omfattade 14- à 15,000 kvkm. med inemot halvannan million invånare, men av vida större betydelse var den nya tyska enhetsstatens, det tyska kejsardömets upprättande, för vilket segern över Frankrike banade väg, samt den känsla av trygghet åt väster och maktutveckling, som efter århundradens dvala genomströmmade den tyska nationen. Under det andra napoleonska kejsardömet hade världspolitikens trådar lupit samman i Paris. Nu flyttades stormaktspolitikens centrum till segrarens huvudstad Berlin, samtidigt även den största tyska förbundsstaten Preussens huvudstad; Preussen-Tyskland och dess ledande statsman furst Bismarck tillföll en skiljedomares eller rättare sagdt en nådig

eller onådig herres och husbondes roll i Europa. Den tyska härens fulländade maskineri ingöt respekt hos alla, och stat efter stat skyndade att omlägga sina härordningar mer eller mindre troget efter det tysk-preussiska mönstret. Den moderna tyska organisationsandan på alla områden lät även detta land gå framåt i flera andra riktningar än blott i fråga om härens organisation. Ännu vid fransk-tyska krigets början var skillnaden obetydlig mellan Frankrikes och Tysklands folkmängd. I dag har Tyskland ett försprång på mer än 20 miljoner, och endast med den yttersta ansträngning kan Frankrike ställa så många soldater i fält som sin folkrika granne.

Maktlägets i Europa revolutionering efter de två storstaternas kraftmätning visade sina verkningar i de övriga makternas ställning. Det dröjde dock mer än ett tiotal år, innan en ny orientering började äga rum. England, som under kriget inskränkt sig till att vaka över att Belgiens och Schweiz' neutralitet icke kränktes, höll sig strängt inom marginalen av den non-interventionspolitik, som det i det längsta vidhållit ända fram till det senaste årtiondet. Ryssland hade under Tysklands uppgörelse med Frankrike avhållit sig från varje inblandning, och Österrike hade fått nog av sitt nederlag i kriget mot Preussen 1866; då sydtyskarna utan tvekan gingo med Nordtyskland mot fransmännen, blev det ännu ett skäl för Österrike att hålla svärdet i skidan. Under en följd av år skedde ingen förändring i Tysklands gynnsamma position gentemot Frankrike, där tanken på revanch kunde befaras slå ut i en ny krigets låga. Den alltid misstänksamme Bismarck säges ha

ämnat slå till Frankrike redan 1875, innan det hämtat nya krafter. Det molnet drog emellertid förbi.

En följdföreteelse till den tyska enhetsstatens blodsdop blev det fullständiga genomförandet av Italiens enhet, i det italienska trupper besatte Kyrkostaten och gjorde slut på påvens världsliga makt.

Så visade då 1870-talets Europa en ny stats- och maktbild. De hittills ledande makterna på fastlandet utom Ryssland, nämligen Frankrike och Österrike, hade trängts tillbaka för att lämna rum och fri ban för tvenne nya makter, som mer eller mindre ofullständigt representerade kravet på nationaliteternas rätt till samlevnad och samverkan i egna statssamfund. Det medel — ''blod och järn'' —, varmed denna omgestaltning förverkligats, blev ödesdigert för framtiden. Segrarna hade icke vunnits av ett demokratiskt Tyskland, utan av ett väsentligen junkerstyrt och militaristiskt Preussen, betjänande sig även av en diplomati, som ej aktade för rov att i Frankfurt-freden med Frankrike av ''strategiska'' trygghetsskäl kränka genom Elsass-Lothringens införlivande med tyska riket just denna samma nationalitetsprincip, för vilken de tyska härarna gått över Rhen.

Från Rhen till Donau och Balkan.

I mitten av 70-talet går ridån upp för ett nytt skådespel, som spelas än i dag. I Herzegovina — d. v. s. södra Bosnien — utbröt ett uppror, i det den kristna befolkningen år 1875 reste sig mot de turkiska ämbetsmännen. De slaviska folken på halvön, av vilka serber och montenegriner i föregående fejder mot turkarna tilltvingat sig ett visst oberoende i lydfurstendömen un-

der sultanen, ehuru en stor del av den serbiska befolkningen fortfarande hörde omedelbart under Turkiet, råkade i jäsning. År 1886 kom det till krig mellan Serbien, då styrt av dynastien Obrenovitsch, och Turkiet, kort efter det att stormakterna hade funnit sig föranlåtna att samla sig och enas om ett gemensamt uppträdande i den orientaliska frågan. Deras strävanden, som väl närmast avsågo bevarande i görligaste mån av Turkiets integritet, dokumenterades i akterna ''Londoner protokoll'' och ''Berliner memorandum'' — rena pappersgarantier, såsom de följande händelserna skulle visa.

De i Orienten starkast rivaliserande stormakterna vid denna tid voro Storbrittannien och Ryssland, och rivalitetens ögonmärke var Dardanellerna och Bosporen. Det var mellan dessa makter den ömtåligaste punkten bland deras intressens talrika konfliktämnen. Som en vital angelägenhet betraktade de engelska statsmännen att Ryssland icke finge sätta sig fast vid Bosporen, vilket ansågs innebära ett farligt hot mot Englands fria och trygga väg till Indien. Varje rysk framryckning i denna riktning kändes som en stöt riktad mot det brittiska väldet i Indien. Däremot stod England i denna antiryska politik då ännu på god fot med Österrike, som, sedan det av Preussen kastats ut ur det tyska statsförbundet, äggat även av Bismarck, alltmer flyttade sin politiska tyngdpunkt åt öster. Denna dess förskjutning betingades även av den ungerska rikshalvans ökade betydelse i dubbelmonarkien, sedan magyarerna efter Ungerns förvandling till en med Österrike jämbördig, konstitutionell stat försonats med tyskarna. Men magy-

arerna, bildande en folkö i det sydslaviska folkhavet, drevos av sin självbevarelseinstinkt — liksom tyskarna i Österrike gentemot tjecker och polackar — att nu lägga i dagen sina sympatier för de för övrigt med dem rasbesläktade turkarna, och denna magyariska folkstämning har övat ända till i dag ett avgörande inflytande på Österrikes balkanpolitik. Av magyarisk härkomst ha flere av Österrikes utrikesministrar varit, medan endast en polack under en mansålder beklätt denna post. Det sydslaviska elementets tillbakaträngande har städse varit den röda tråden i tyskars och magyarers samverkan, när ej dessa folks nationalistiska partier haft tid och håg för inbördes tvister.

Alla dessa för sakernas framtida gestaltning betydelsefulla faktorer började framträda i mitten av 70-talet, givetvis väckande oro i den slaviska världens enda stora stat Ryssland, där en rasnationalistisk strömning kunnat förmärkas alltsedan Krimkrigets dagar och växande i styrka, allteftersom de slaviska folken på Balkan började röra på sig. Här spelade även in i sympatiernas intensitet ett kyrkligt-religiöst motiv, vilande på traditionen om Rysslands och ryske tsarens ställning och uppgift som de grekisk-katolska trosbekännarnas i Orienten högste skyddsherre — ett parallellfall till Frankrikes anspråk på att spela skyddsherre över Orientens romerska katoliker, vilket ej ens den ogudaktiga tredje republiken försmått att vidmakthålla.

Det lilla Serbien blev i grund besegrat av turkarna år 1876, och upproret i Herzegovina kvävdes. Till serbernas hjälp hade ryssar frivilligt ilat i tusental, och den slagna serbiska armén hade stått under be-

fäl av en rysk general. Det var första gången panslavismen manifesterade sig utanför Ryssland i öppen, blodig batalj för ''förtryckta bröder'', och med detta vapenbrödraskap fingo Rysslands panslavister vind i seglen, en vind, som växte till storm, då Europa nåddes av underrättelserna om turkiska baschibozuks (irreguliära truppers) blodiga framfart mot ett annat sydslaviskt folk — de ännu omedelbart under Turkiet lydande bulgarerna. De begångna grymheterna voro så fasaväckande, att de framkallade en häftig humanitetsprotest från Englands liberaler med Gladstone i spetsen, medan å andra sidan den engelska toryregeringen under Disraëli fullföljde vid Bosporen Englands traditionella, turkvänliga politik gentemot Ryssland.

Ryssland gick till kamp mot Turkiet under den ideologiska skylten av tsaren som ''slavernas befriare'', men i realiteten för att göra en kraftig framstöt mot Bosporen, för att, om möjligt, krossa ''den sjuke mannens'', Turkiets, välde på halvön. Krigets begränsning till Orienten var möjlig, då Tyskland och Österrike ännu icke bildat sitt förbund, då Bismarck ännu var med vänskapsband fästad vid Ryssland och på den orientaliska frågan icke ville offra ''en enda pommersk grenadiers benknotor'' och då slutligen England, ehuru vaksamt förberett på alla eventualiteter, höll sig avvaktande, medan Frankrike ännu var för svagt att göra sin stämma hörd. Så kunde då kriget ''lokaliseras'' — trots alla de brännämnen, som lågo hopade i dess botten.

Först efter oerhörda ansträngningar lyckades de ryska härarna med ingalunda oväsentligt bistånd av Rumänien betvinga turkarna. Från San Stefano kunde de i fjärran skåda Konstantinopels minareter, och i först-

nämnda stad dikterade förra ryska sändebudet i Konstantinopel Ignatieff de för Turkiet oerhört hårda fredsvillkoren. Denna San Stefano-fred, där Ryssland ville skapa ett furstendöme Bulgarien, sträckande sig ända ned till Aegeiska havet och givetvis förutbestämt att bli en rysk lydstat och utfallsport mot Turkiet, samtidigt med att Svarta havet genom bestämmelser om Dardanellerna komme att förvandlas till ett ryskt innanhav, framkallade en oerhörd indignation i England. De hotade brittiska intressena läto allt sentimentalt medlidande med Orientens kristna utbytas mot en order till engelska Medelhavsflottan att via Dardanellerna gå ända fram till Konstantinopel. Engelska landstigningstrupper mobiliserades, och från Indien överfördes till Europa en kontingent av därvarande engelska armé. Engelska regeringen fordrade San Stefanofredens revision, och furst Bismarck ingrep i detta för världsfreden kritiska läge som ''den ärlige mäklaren'' samt lyckades omsider, då även Ryssland slog till reträtt inför Storbritanniens hotande hållning, få till stånd den fredskongress i Berlin år 1878, som skulle omlägga Turkiets karta.

Kongressens utgång blev ett fullständigt nederlag för Ryssland. Det nyskapade furstendömet Bulgarien inskränktes till området mellan Donau och Balkan, Serbien och Montenegro fingo nöja sig med betydligt reducerade områdesutvidgningar, Ryssland med en gränsreglering i Armenien, som gav det Ardahan, Batum och Kars samt ett utbyte av det rumäniska Bessarabien mot Dobrudscha, som avskildes från Bulgarien — och slutligen fick England i ''provision'' av Turkiet Cypern, medan Österrike — utan svärdslag — tillerkändes ''ockupationsrätt'' till Bosnien och Herzegovina. Även

Grekland fick sitt område vidgat med Thessalien och Kreta.

Så skiftades en del av ''den sjuke mannens'' bo under ''den ärlige mäklarens'' egid. De nya gränslinjerna drogos brutalt rätt igenom nationaliteterna. Mest stympat blev Bulgarien. Det skars i tvenne delar: furstendömet norr om Balkan, ännu till formen vasallstat under Turkiet, och en ''autonom'' provins söder om Balkan, med sin gräns i söder dragen mellan Philippopel och Adrianopel och under en kristen, turkisk ståthållare. Macedonien förblev i Turkiets våld.

Med tyst groll mot Tyskland och Österrike gick Ryssland från denna kongress, som bildar utgångspunkten för den stormaktsgruppering, vilken i dessa ögonblick slår ''den europeiska jämvikten'' i spillror.

Tysk-österrikiska alliansen.

Ej långt efter Berlinkongressen tog Bismarck de första förberedande stegen till det förbund med Österrike, som sedermera genom Italiens anslutning skulle vidgas till vad som benämnes Trippelalliansen. Fienderna från Sadowa räckte varandra handen till en allians, som länge bildade det tyngsta lodet på världspolitikens våg. Italien, som kommit på spänd fot med Frankrike till följd av den franska ockupationen av Tunis år 1881, fästades år 1884 som ett slags reserv vid alliansen, därmed dock samtidigt brytande med sin traditionella politik, som var fotad på intim vänskap med Frankrike. Så grundligt hade läget förändrats på ett par årtionden, att Bismarcks och Crispis statskonst kunde t. o. m. förena i en defensivallians — om än mot

den yttersta italienska borgarvänsterns protester — två sådana dödsfiender som det nya antiklerikala, ur revolutioner framgångna Italien och det klerikalt-konservativa Österrike, vars ledande statsman i seklets förra hälft, furst Metternich, föraktfullt betecknat Italien som blott och bart ''ett geografiskt begrepp''. Härvid får man kanske icke förbise, att det nyuppståndna Ungern sedan slutet av 60-talet, fritt som det var från gammal österrikisk hov-antagonism mot de italienska enhetssträvandena, utövade ett allt starkare inflytande på Österrikes utrikespolitik. Så var då Trippelalliansen färdig, bildad i två etapper och under bedyranden om, att densammas uppgift endast var bevarande av jämvikten och freden.

Med denna alliansbildning hade den tyska diplomatin fått ett försprång framför stormakterna utanför alliansen. Den var det fasta, stora blocket i Europas midt. I sakens natur låg en kraftig återverkan av förbundet på dessa andra makter. Frankrike stod ett ögonblick fullständigt isolerat, sedan även Italien hyrt sig in i Tremaktsförbundet. Ryssland, som med oro såg denna barriär resa sig vid dess västra och södra gränser, lugnades ännu en tid av furst Bismarck, som väl aktade sig att slita det gamla vänskapsband, som alltsedan Napoleons dagar bestått mellan junker-Preussen och tsardömet. Ännu i Skiernievice, där Bismarck och ryske utrikesministern von Giers sammanträffade, förnyades år 1884 det ''trekejsarförbund'', som i början av 70-talet var avsett att markera en gemensam kurs i de orientaliska frågorna. Förnyelsen framkallade emellertid häftiga gensagor från Rysslands panslavister, som alltmer började se i Tyskland-Österrike det förnämsta

hindret för ''alla slavers förening'' och redan nu vände sina blickar mot franska republiken — så reaktionära de än i grund och botten voro. Så länge Alexander II, som med stort förtroende omfattade Vilhelm I och även Bismarck, ännu levde, skedde intet närmande till Frankrike, och Bismarck kunde ännu humoristiskt håna den ryska nationaliströrelsen, i det han vid ett tillfälle säges ha lyckönskat ryska sändebudet i Berlin, greve Schuvoloff, till det ryska förvärvet av ön Sachalin i Stilla havet, tilläggande det skämtsamma rådet att där uppföra sex fort och benämna dem med fyra namn slutande på —off och två namn slutande på —eff; det var en tydlig och elak anspelning på den panslavistiska agitationens ledare, bland dem den ryktbare, storpratande general Skobeleff. I Österrike å andra sidan kände man sig illa till mods över den ånyo manifesterade rysk-tyska vänskapen, men Bismarck dubblerade den ömtåliga punkten genom att i sin diplomati infoga en ny, från affärslivet hämtad tes om nyttan och möjligheten av att även mellan staterna assurera och reassurera. Det var dock denna ''reassurans'' med Ryssland, som i det följande sprack ohjälpligt.

"Hvalfisken" mot "Elefanten". Ryskt-engelskt krig i sikte år 1884.

Tyskland såsom Trippelalliansens ledande makt kunde så mycket lättare behärska ställningen och bevara sin hegemoni, som den gamla antagonismen mellan Storbrittannien och Ryssland, mellan ''hvalfisken'' och ''elefanten'' fortfarande var stark och livlig. I Asien törnade engelska och ryska intressen ihop år 1884, då

ryssarna, efter att föregående år ha besatt Merv i södra Turkestan, sköt sina förposter ända fram till Indiens grannskap och stödde en mot England fientlig rörelse i Afghanistan, som efter ett av general Roberts lett fälttåg bragts i beroende av det anglo-indiska väldet. Gränskonflikten i denna del av världen var ett av de många momenten i den misstänksamhetens ständiga spänning, som rått mellan de båda världsmakterna från och med Krimkriget på 1850-talet, en spänning, vars huvudpunkt var Bosporen.

I England satt vid denna tid vid styret en liberal regering med Gladstone som förste minister. En statsman, djupt påverkad av humanitets- och fredsidéer, vilkas främste målsman i engelsk politik var John Bright, drevs han likväl av ryssarnas utmanande och som farlig för Indien — det brittiska väldets ögonsten — betraktade framryckning ända till krigets tröskel. Den borgerliga fredsideologin var nära däran att kantra i denna vittutseende konflikt, som dock slutligen löstes genom en överenskommelse om att reglera gränsen genom en rysk-engelsk kommission, vars arbete ledde till ett fördrag tre år senare.

Ett krig mellan Storbrittannien och Ryssland då hade möjligen redan så tidigt kunnat få följder jämförliga med den i detta ögonblick flammande världsbranden. Utom det alltid vanskliga och bräckliga förhållandet mellan Tyskland och Frankrike var den då såsom ett oövervinneligt axiom betraktade rysk-engelska fiendskapen en ständig källa till oro. Den enda makt, som Storbrittannien vid denna tid fruktade — förnämligast för Indiens och Bosporens skull — var det ryska väldet, medan engelsmännen i Tyskland ännu en-

dast sågo en garant för jämvikten på fastlandet. Ännu stucko inga tyska flottor ut i Nordsjön och Östersjön, ännu fanns ingen Kielkanal, och blott efter mycken tvekan lade sig Tyskland till med en och annan koloni i Afrika och på Nya Guinea. Det är ett allbekant faktum att Bismarck icke i kolonierna såg någon maktförstärkning för Tyskland — och att han, vars diplomatiska mästerskap nått sin fulländning i europeiska konflikter med stöd av hären, aldrig tänkt sig en stor, för offensiv avsedd tysk krigsflotta, hur hjärtligt han än hatade ''det snöda Albion''. ''Den ärlige mäklarens'' roll spelade han ännu en gång på Kongokonferensen i Berlin år 1884, som skapade den ''oavhängiga'', ''ständigt neutrala'' Kongostaten som ett buffertområde mellan de europeiska makternas landhugg i Afrika. Den under kung Leopolds sorgligt ryktbara administration ställda gummi- och negerstaten var från början avsedd att tjäna som återhållande regulator på kolonialhungern.

I samband med 1880-talets begynnande kolonialexpansion, som är ett av de frön, varur den nuvarande världskrisen uppspirat, må även ett ord ägnas den egyptiska frågan. Sedan faraonernas gamla land genom Suezkanalens fullbordan år 1869 blivit en viktig länk i kedjan av anhaltspunkter på Englands väg till Indien, rycktes detta lands ställning inom den europeiska stormaktspolitikens råmärken. Här samverkade en lång tid England och Frankrike, kontrollerande de egyptiska finanserna, en verksamhet, som omilt stördes av vakhande egyptisk nationalism och oavhängighetssträvan. Arabi paschas resning år 1881 mot främlingsväldet slöt med att Gladstone — åter pressad av intres-

senas krav — lät bombardera Alexandria och sända en expeditionskår mot Arabi. Så kom detta land — i strid mot nationalitetsrättens bud — under väsentligen engelskt inflytande. Det innebar åter en förskjutning av maktläget i Medelhavet, som jämte fransmännens ockupation av Tunis bidrog till att föra Italien närmare Tyskland-Österrike.

Panslavism mot pangermanism.

Förberedelser till fransk-ryska alliansen.

Här må nu några ord ägnas ett par moderna företeelser, som stå i växelverkan med fluktuationerna i de stora staternas utrikespolitik.

Envar har hört talas om ''panslavism'' och ''pan germanism''. I dessa ord finna r a s p o l i t i s k a strävanden sitt uttryck. Panslavism betyder förening av alla slaviska stammar i ett enda rike eller ett enda förbund; pangermanism har en motsvarande betydelse för den germanska folkvärlden. Båda dessa riktningar leda sitt ursprung från 40- och 50-talen; pangermanismen från den idéströmning, som i 1848 års revolution syftade till den tyska enhetsstaten i en demokratisk statsform, panslavismen från 1850-talets ryska intelligensgrupper, som likaledes svärmade för nationalitetsrätt, enhet och politisk frihet. Pangermanismen har en tid under de senaste årtiondena visat prov på en viss livskraft i den österrikiska partigrupp, som blivit benämnd ''Die alldeutschen'', vars strävan går ut på att knyta Österrikes tyska befolkning närmare samman

med Tyskland, att samla alla tyskar i en enda stat, vilket skulle bl. a. medföra Schweiz' söndersprängning och Östersjöprovinsernas delvisa avskiljande från Ryssland. Panslavisterna fullföljde för den slaviska rasens vidkommande samma nationalistiska eller, om man så vill, rasnationella mål. Bland kända ryska panslavister under 80-talet, som jämväl i hög grad ägde tsar Alexander III:s förtroende och gunst, må nämnas Katkov, utgivaren av den inflytelserika tidningen ''Moskovskija Vjädomosti'' och Aksakoff, som var särskilt verksam i ''de slaviska kommittéerna''. Panslavism liksom pangermanism kan betecknas som den borgerliga frihetsideologiens groteska omslag i slutligen reaktionär och militaristisk nationalism. Som sådan i de obehärskade utbrotten mot andra raser, nationer och stater, särskilt mot Österrike, vars talrika slaviska befolkning — inemot 25 miljoner — även skulle ''befrias'' liksom sydslaverna på Balkanhalvön, var panslavismen den ryska diplomatien stundom rätt obekväm. Så var fallet på 80-talet och så är fallet än i dag. Riktningens mest reaktionära utlöpare äro ''de sanna ryska männen'', och därmed tangerar den t. o. m. judeförföljelsernas tillskyndare.

På Balkanhalvön drevo panslavisterna framför allt sitt spel. Då Serbiens ärelystne kung Milan I, som drömde cæsariska drömmar om ett Balkanrike under hans och Serbiens ledning, år 1886 angrep Bulgarien, som styrdes av en tyskfödd furste Alexander av Battenberg, blev han i grund slagen vid Slivnitza. Utgången av detta lilla krig innebar även en motgång för det ryskt-panslavistiska intrigspelet. Genom en sammansvärjning, vari ryssarna hade sitt finger, lyckades man

förjaga Battenbergaren, som efterträddes av den nu regerande "tsar" Ferdinand — "Koburgaren", vilken framför allt vinnlade sig om att stå i goda relationer till makthavarne i Petersburg. Även i Bulgarien liksom i Serbien befunno sig ryska och österrikiska intressen i en ständig, om än latent konflikt.

En panslavistisk raspolitik måste nu givetvis vända sig mot tyskarna, hos vilka den framkallat en reaktion, framträdande i pangermanska strävanden. Uteslutande få dessa likväl icke tillskrivas motsättningen mot slavismen. Det nya Tyskland, som skapades efter en blodig kamp mot det romanska Frankrike, lyfte sydgermanerna till en stolt självkänsla, som yttrade sig i och slog över till föraktfulla och nedsättande omdömen om de romanska nationerna. Å andra sidan var Tysklands makt och anseende ett hinder för de säkerligen målmedvetna panslavistiska strävandena att upplösa och slutligen spränga Österrike, som efter Bosnien-Herzegowinas annektering blivit Rysslands farliga rival söder om Donau. Av särskilda orsaker måste dock därvid panslavisterna räkna med motstånd från ett slaviskt folk. Alla ryssars självhärskare — alldeles särskilt tsar Alexander III, som i sin självbenämning "bondekejsaren" gav sig ett sken av folkvänlighet — var visserligen ryssar (undantagandes lillryssarna), bulgarer, serber och montenegriner en nådig och bevågen herre, så långt de erkände tsarens skyddsherre-härlighet och icke läto sig i sin kärlek och vördnad för det heliga Ryssland distraheras av västeuropeiska frihetsläror, som voro vännen och rådgivaren Pobjedonostseff en styggelse, men gentemot de förtappade, romersk-katolska polackarna hade skällan ett annat ljud.

Denna med våld söndersprängda nation — kanske den mest intelligenta bland de slaviska stammarna, en stam, som bildade en gång i tiden den första verkliga slaviska staten — behandlades allt fortfarande med hårdhandskar i ryska Polen, medan samma nation åtnjöt ett relativt mått av fri- och rättigheter i de delar av det forna polska riket, som lagts under Preussen och Österrike. Hos polackarna har panslavismen — genomskådad som en ideologisk förklädnad för rysk erövringspolitik — följaktligen aldrig kunnat vinna insteg. Polackarna ha städse stått som ett slaviskt folk för sig i livlig kontakt med den västerländska kulturen och från den mottagande sina impulser i sin kamp för nationellt oberoende. Denna deras särställning är synnerligen beaktansvärd just nu, då tyska och österrikiska arméer stå färdiga att tränga in över ''guvernementet Warschaus'' eller ''Weichselprovinsens'' gränser, såsom den ryska byråkratin behagat benämna det forna Polen.

I vår skildring av det nuvarande världspolitiska lägets tidigaste förutsättningar ha vi nu nått fram till det viktiga skede, då de första stegen tagas till den fransk-ryska allians, som blev en nödvändig följd av Trippelalliansens bildande och som motvikt mot denna. T. o. m. den reaktionäre Alexander III övervann slutligen i sin misstro till Bismarcks politik och sitt hat mot Tyskland sina antipatier mot revolutionernas och tredje republikens Frankrike. Ett tydligt närmande ägde rum i slutet av 80-talet, även betingat av ekonomiska och finansiella motiv, då Ryssland både för sin militära och industriella utveckling krävde tillförsel av främmande kapital och Frankrike

var kontinentens kapitalstarkaste land. Storpolitiska och ekonomiska bevekelsegrunder samverkade alltså vid denna nya alliansbildning, vars fortskridande förlopp följdes av Tysklands spända uppmärksamhet. Den måste ju slutligen leda till att Tysklands hegemoni i Europa försvagades och att ''arvfienden'' Frankrike, som ännu på Berlinkongressen år 1878 spelat en jämförelsevis blygsam roll, åter höjde sig till rangen av en ledande makt vid tsarrikets sida.

I förbigående må nämnas, att de ledande ryska kretsarnas antipatier mot republiken möjligen spelat en roll i de försök till monarkiens återupprättande i Frankrike, som dolde sig under general Boulangers och hans snabbt växande anhängares aktion för författningsrevision i riktning hän mot diktaturen. Efter boulangismens nederlag år 1889 och Boulangers snöpliga ändalykt fortsatte likväl republikanerna att vidga det begynnande intima samförståndet med tsardömet. Den franska storbourgeoisien med sin av militära släkt-traditioner från första republikens dagar omstrålade president Carnot förstod att med den hos de stora småborgarelagren populära revansch-tanken förena det ekonomiska utbyte, vartill lysande utsikter öppnades genom franska kapitalplaceringar i Ryssland — framtidslandet i öster. Redan nu förbereddes det väldiga transsibiriska järnvägsprojektet, vars fullbordan skulle medföra så ödesdigra konsekvenser för Rysslands politik, för dess styrka inåt och utåt.

Wilhelm den II:s æra — Bismarck ur leken.

Expansion och kolonialförvärv. — ”Plats i solen.”

Först omkring år 1890 börjar man något klarare skönja fasta konturer av vad tvekandet och trevandet föregående år sökt skapa fram som balans mellan de utslagsgivande staterna. 1700-talets kombinationer hade haft en tämligen klar prägel av labilitet; franska revolutionen och första republiken med sin utlöpare i det första napoleonska kejsardömet, som förvandlade till en fulländad offensiv-maskin allmänna uppbådets republikanska folkarmé, tvang fram i flera repriser de reaktionära staternas koalitioner, och Wienkongressen år 1815 slutligen tangerade det moderna, diplomatiska begreppet: balanserade maktförhållanden, jämvikt mellan de stora staterna.

Efter 1870—71 års krig och Berlinkongressen år 1878 samt den tyska-österrikiska alliansens bildande blev denna jämvikt ett huvudföremål för diplomatiens ansträngningar. Det var en assuransprincip, som även väl stämde överens med de borgerliga klassernas be-

hov av lugn och trygghet för ''näringslivets blomstring'' gentemot störande yttre förvecklingar. ''Rikten Eder''! hade Bismarck en gång appellerat till borgarnas känsligaste hjärtesträng, i det han och riket ställde sig som borgensman för trygghet och maktbruk till deras välgång och förkovran. ''Rikten er''! blev de två sista sekeldecenniernas lösen i alla länder, medan samtidigt den väpnade freden tog ut sitt ''skydd och värn'', men även till angrepp och aktion av massorna de som nödvändiga ansedda militära medlen och ''garantierna''. Så växte fram ett militaristiskt-kapitalistiskt system, som Wilhelm II vid sitt uppstigande på tyska kejsartronen år 1888, själv fostrad av Bismarck i denna merkantil-reaktionära, militaristiska anda, tog i arv.

Det nämndes i föregående kapitel, att Tyskland endast tvekande, så länge Bismarck höll statsrodret i sin hand, styrt ut på kolonialexpansionens farliga farvatten, att dess utrikespolitik hölls på det hela begränsad till Tysklands roll och uppgift som europeisk makt. Men ''expansion'' låg i luften redan vid 90-talets början. Frankrike — efter vad det påstås därtill uppmuntrat av Bismarck, som därigenom ville splittra dess nyvunna krafter och vända dess håg bort från ''revanschens'' fascinerande fixérbild, — förvärvade nya betydande kolonier redan på 80-talet i Tonkin och Annam samt Madagaskar, varjämte Tunis lades under fransk förvaltning. Även Tyskland redde sig under sin nye kejsare, en dådlysten och av höga, vittsvävande föreställningar om Tysklands storhet och mission uppfylld ung man, att armbåga sig fram till det som fanns kvar att taga i besittning mellan västmakternas kolonialriken och intressesfärer. Därvid bröt han fullstän-

digt med Bismarcks system, med den återhållsamma kolonialpolitik, som denne funnit avpassad efter Tysklands behov. Den nya kursen, som obestridligt även avspeglade en inre förkovran, landets ökade kapitaltillgång och industriens exportbehov, döptes med den kända kejserliga vältalighetens bombastiska lösen: ''Plats i solen!'' ''Tysklands framtid ligger på havet!'' Utan tvivel var denna lösen populär hos de borgerligt-patrotiska kretsarna, men densammas förverkligande hade även sina risker och följder.

Denna av kejsar Wilhelm inaugurerade nya politik gick långt utom den Bismarckska ''realpolitikens'' rå-märken. De afrikanska kolonierna voro blygsamma företag i jämförelse med de planer, som nu välvdes i kolonialentusiasternas huvuden, planer, som för sitt utförande ansågs kräva en stor, på alla världens hav synlig, respektbjudande tysk örlogsflotta. Vapenkapitalet och vapenindustrin med världsfirman Krupp i spetsen stodo bakom den livliga agitation, som den borgerliga tidningspressen utvecklade för att skapa folkstämning för flottan, en agitation, som endast socialdemokratien allvarligt och kraftigt bekämpade och konsekvent ur både internationell-socialistisk synpunkt och även särskilt med framhållande av att Tyskland, i stället för att med stora flottrustningar oroa och utmana Storbrittannien, borde vinnlägga sig om att skapa vänskapliga förbindelser med öriket och lägga huvudvikten på fredliga, kommersiella intressens främjande och verkligt civilisatorisk ''penetration''. Förgäves höjdes likväl dessa manande och varnande röster. De borgerliga klasserna och de borgerliga partierna grepos av flott- och kolonialfebern, ''pansarbåtspatrioterna'' och de

stora Hamburgrederierna arbetade hand i hand med militaristerna för att utbygga den redan till oerhörda mått ansvällda lantmilitarismen med en lika svällande sjömilitarism.

Både i Nordsjön och Östersjön skulle den tyska örlogsflaggan svaja över mäktiga flottor. För att göra dem oberoende av Bältenas och Öresunds in- och utfartsvägar mellan Östersjön och Nordsjön, för att skapa en gin och snabbt passerad förbindelseled mellan Nordsjö- och Östersjöeskadrarna anlades år 1895 Nord-Östersjökanalen eller Kejsar-Wilhelmskanalen, såsom den även benämnes, — 9 mil i längd och med bredd och djup tillräckliga för de största fartyg; för blott några år sedan vidgades kanalen ytterligare för detta ändamål. Kiel blev huvudstation; där anlades under 90-talet statsvarv och flera stora enskilda varv med de stora vapenfirmorna som intressenter. Om farten i rustningarna någon gång saktades i fråga om armén, lades ned så mycket mer energi på ''de strandlösa flottplanerna'', för ''flaggan svart-vit-röd''.

Om man nu kan säga, att de tyska rustningarna till lands och sjöss voro en ständigt verkande impuls till de andra, både stora och små staternas stegrade rustningar, om Tyskland i detta avseende kunde berömma sig av att gå i spetsen: ''Deutschland in der Welt voran''! — får man likväl icke lämna ur sikte, att dessa expansions- och rustningsföreteelser i själva verket hade sin djupa, internationella grund i alla storstaters likartade ekonomiska och sociala utveckling i denna den fulländade kapitalismens och storbourgeoisiens tidsålder. Den endast — försiggående efter hittills okända proportioner — ger oss nyckeln till förklaring

av vad som med speciell färg av en engelsk politisk riktning blivit benämnt ''imperialism'', som helt sammanfaller med tyska kejsarens ovan citerade lösen: ''Plats i solen!''. Det gives ingen stormakt, som ej dragits in i imperialismens virvel, brytande med gamla traditioner, resande sitt huvud över vågen likt havsvidundret i Arnold Böcklins tavla: ''Vågornas lek''. Och under denna æra ha även de diplomatiska metoderna liksom även allianssystemen blivit alltmer komplicerade och alltmer raffinerade.

Att denna imperialistiska utrikespolitik sugt och suger sin näring väsentligen ur den moderna kapitalismens och milliardär-bourgeoisiens profithunger, nynationalism och beräkning att avleda massornas missnöje genom att medelst nya avsättningsmarknader stimulera det inhemska arbetet, industri och handel, och blända med glansen av en kraftig och framgångsrik utrikespolitik, därpå lämnar Nordamerikas Förenta stater ett klart och ovederläggligt bevis. Den stora republiken har till och med givit det första föredömet i denna riktning. Unionen ''befriade'' år 1898 Cuba, där insurgenter fört en flerårig oavhängighetskamp mot moderlandet Spanien, men gav denna rika ö endast en ny husbonde under skylten av en fristående republik. Så långt kunde dock Washington-diplomatin åberopa sig på Monroe-doktrinen: ''Amerika åt amerikanarna''. Över denna gräns skred likväl den stora republiken, då hon med god imperialistisk aptit även slukade Filippinerna i Östasien och via Hawaji och Guam sträckte en militär och merkantil förbindelsesträng mellan sin Stillahavskust och Östasien.

Liknande imperialistiska symptom möta vi i Ita-

liens fruktlösa ansträngningar att skapa ett italienskt kolonialrike i Abyssinien. Dess militära expeditioner till dessa trakter infalla i förra hälften av 90-talet, men fingo ett snöpligt slut i nederlaget vid Adua, varefter Italien fick nöja sig med Massauah och en kustremsa vid Röda havet. Så stark är dock denna expansionstendens, att Italien för blott ett par år sedan sökte ersättning för det hopplöst förlorade Abyssinien i erövringen av Tripolis, varpå det ansåg sig — detta Italien, som själv framgått ur en långvarig och hård kamp för nationalitetens rätt — äga berättigade anspråk, sedan Frankrike lagt sin hand på Tunis.

Fransk-ryska vänskapen förvandlas till allians.

I föregående kapitel omtalades det närmande mellan Ryssland och Frankrike, som började äga rum redan i slutet av 80-talet utan att ännu nå en fast form. Det fransk-ryska förbundet måste dock komma, ty hur diametralt motsatta varandra dessa länder än äro eller vid denna tidpunkt i all synnerhet voro i fråga om sina inre institutioner, i fråga om statsskick, folkets fri- och rättigheter, minnen och traditioner, visade sig likväl de yttre förutsättningarna för förbundet slutligen vida starkare än de inrepolitiska och sociala differenserna. Detta är ett viktigt faktum att beakta, i det att det otvetydbart vittnar om att våra dagars bourgeoisi är vida mer behärskad av nationalistiska synpunkter och stämningslägen än av omsorgen om demokratiska principers hävdande och förverkligande. Givetvis har då även den franska socialismen haft under ett par årtionden en ytterst svår ställning till följd av tvånget att balansera

mellan sin naturliga motvilja för tsardömet och denna all utveckling i sin mån hämmande förbindelse med det autokratiska och tsaristiska Ryssland och å andra sidan de franska småborgarnas och storborgarnas i lika mån heta längtan efter alliansen. Kosackpiken under trikoloren — bilden är lika sann som skrämmande och grotesk.

År 1891 avlade en fransk eskader ett besök i Kronstadt. Det var den första manifestationen av en ny stormaktsgruppering. Då levde ännu Alexander III — ''nihilisternas'' skoningslöse förföljare — antipatisk mot folkfrihet och republiker, men ändock av omständigheternas makt driven att avvisa Wilhelm II:s vänskapsfrieri år 1888 och räcka en hand åt det land, vars nationalsång var ''marseljäsen''. Till någon formlig allianstraktat synes det då ännu icke ha kommit, men redan nu fick Ryssland låna 500 mill. francs av Frankrike. Guldhönan vid Seine fick värpa åt björnen. Allt fastare knötos emellertid banden under de följande åren, sedan efter Alexander III:s år 1894 timade frånfälle en ung tsar, Nikolaus II, uppstigit på tronen. År 1896 avlade tsaren ett besök i Cherbourg och Paris, där ingen rysk kejsare satt sin fot sedan världsutställningen år 1867, och självhärskaren omböljades av dessa fransmäns entusiasm, som så lätt glömde för Elsass-Lothringens svidande sår beskaffenheten av den mäktige vän de förvärvat. Följande år återgäldade franska republikens president Felix Faure tsarens visit med ett besök i Petersburg. Nu erhöll alliansen sin klara och fasta form och offentliggjordes samma år.

Vad innebar nu detta förbund, vilka verkningar medförde det? Från demokratisk och alldeles särskilt

socialdemokratisk synpunkt var det ett ''onaturligt'' förbund av redan antydda skäl — från borgerligt-kapitalistisk synpunkt, ut från en med nationalism genomsprängd uppfattning kunde det icke i minsta mån vara mera ''onaturligt'' än Trippelalliansen. Mot denna var omsider en motvikt skapad. Jämvikten i världsdelen, som rubbats genom Tysklands hegemoni och ännu mer den tysk-österrikiska alliansen, var återställd. Två tunga lod i öster och väster rörde sig i en och samma riktning. Det vore dock orätt att påstå, att den nya alliansen i sitt första framträdande hade någon aggressiv, för världsfreden omedelbart farlig karaktär. Om och såvitt densammas funktion var begränsad till jämviktens bevarande och fredstillståndets förlängning, om och i den mån fransk anda och fransk kultur kunde tänkas bereda en möjlighet att påverka Rysslands utveckling och institutioner, kunde även en socialdemokrat som t. ex. Jaurès betrakta alliansen som en dräglig nödvändighet. Men riskerna och farorna voro å andra sidan icke mindre uppenbara för framstegets och den republikanska frihetens och demokratiens vänner och förkämpar i Frankrike. En fara för de militära bördornas oavlåtliga uppskruvning låg alltid innesluten i förbundsbroderns kontroll över storleken och effektiviteten av Frankrikes stridskrafter, en fara för rysk, reaktionär påverkan på den inre franska politiken evalerade franskt inflytande på tsarriket, och Dreyfuskrisen år 1898 visade även, att i den åter uppblossande revanschlystnadens och det högre militärbefälets hägn växte för republiken giftiga statskuppskonspirationens frukter. Det är mer än sannolikt att Ryssland funnit sig mera betjänt med ett monarkistiskt än med ett re-

publikanskt Frankrike. För Marianne's frygiska mössa hade den nordiske björnen ingalunda gjort sin kurtis.

Om tvåmaktsförbundet som sagt icke från början hade någon egentligen aggressiv prägel, om det alltså endast övade ett utfyllande och modererande inflytande på jämviktsläget, kom det däremot att spela en desto mer aktiv roll i finansiellt avseende — givetvis dock med viktiga följder för Rysslands utrikespolitik u t o m Europa. Så snart förbundet vunnit fasthet och stadga, började den stora milliardrullningen ur Marianne's välfyllda kassaskåp på allvar. En dryg del av det franska guldet togs i anspråk för att öka den ryska krigsmakten, och Ryssland sattes i stånd att skaffa sig en ansenlig örlogsflotta. En del torde ha använts för ett företag, som i den närmaste framtiden skulle spela en betydelsefull roll — jag åsyftar den transsibiriska banan, jordens längsta järnväg. Påbörjad under 90-talet nådde den raskt sin fullbordan; med densammas anläggning voro vittsvävande expansionsplaner i yttersta östern förbundna. Medan i Europa rådde relativ stillhet och lugn, var den ryska diplomatin, ständigt stödd av den franska, så mycket ivrigare verksam i nejderna vid Gula havet, dit Ryssland banade sig väg genom en rad av förvecklingar, för vilka närmare skall redogöras i det följande. Nog av: det lättade ur en tid i Europa, varöver tsardömets politik eljes städse hängt som ett hotande moln, medan utrikespolitikens huvudintresse en tid — det även avspeglande 90-talets starka expansionsdrift — samlades kring makternas rivalitet om Stilla havet.

Japans uppstigande till stormakt.

Till en förgrundsplats i världspolitiken rycker Japan fram under detta årtionde. Ur sin mångsekellånga sömn eller fridfulla sockenidyll, hur man nu vill benämna denna avskildhet från händelsernas stora tummelplats, hade det på 1850-talet blivit omilt väckt av nordamerikanska skeppskanoners dån. Med en snabbhet och kraft, som kanske delvis förklaras av att nationen var så att säga utvilad efter sin långvariga isolering, men som i alla händelser förvånade all världen, togo japanerna med stormsteg igen det försummade. Under en skicklig ledning hade de på mindre än en mansålder fullständigt ''europeiserat'' sin stat och framför allt sitt krigsväsen. De blevo gentemot västerlandet österns vakande öga och starka arm. Deras framsteg i olika riktningar voro nästan sagolika utan att dock tillräckligt beaktas och uppskattas av de europeiska folk, som vant sig att betrakta den gula rasens värld som ett värnlöst byte för den förstkommande erövraren.

Det blev Europas och Amerikas tur att vakna, då Japan år 1894 gick till kamp mot Kina och överraskade världen med en slagkraft hos sin nyorganiserade här och flotta, som gav det en respekterad position bland makterna, ehuru det ännu ej kunde göra anspråk på stormaktsrang. Det besegrade Kina — Goliath mot David — måste i freden i Shimonoseki avträda till Japan Kvang-Tung-halvön med Port Arthur samt Formosa. Ett tillfälligt konsortium av europeiska makter, Ryssland, Frankrike och Tyskland — berövade det emellertid segerns frukter. Den ovannämnda halv-

ön med Port Arthur blev i stället av det svaga Kina förpaktat till Ryssland, som dessutom fick rätt att draga järnvägslinjer genom Mandschuriet, medan England satte sig fast i det av japanska trupper erövrade Weihaiwei på kinesiska kusten mitt emot Port Arthur. Men Ryssland sträckte händerna ännu längre ut, sökande dels från den innanför Port Arthur anlagda hamnstaden Dalny, dels från det nordligare belägna Vladivostok omklamra det skogrika och för behärskning av farvattnen i dessa trakter viktiga Korea.

Under detta kritiska skede i sakernas gång i fjärran östern förde Japan en beundransvärt kallblodig politik, som visade dess mästerskap även i diplomatiens konst. Det såg lugnt på hur ryssarna fullbordade Port Arthurs befästningar, hur de lade i dess hamn en stark östasiatisk eskader — sina bästa fartyg, hur de utbyggde Dalny till en präktig handelshamn — allt i väntan på bytet. Det såg lugnt på, hur tyskarna år 1897 tillägnade sig Kiautschou på 99 års ”arrende” och i provinsen Schantung, enligt läggning, later och vanor, hellre spelade en husbondes än en arrendators blygsamma roll, ja, det visade t. o. m. nog djärv självbehärskning, om detta uttryck må tillåtas, att samverka med de europeiska stormakterna vid boxareupprorets undertryckande år 1900 och samman med England och Förenta staterna förfäkta ”öppna dörrens” politik gentemot de andra makternas strävanden att skaffa sig landområden och intressesfärer i Kina. Slutligen lyckades det vid denna tid hindra Kina att formligen avträda Mandschuriet till Ryssland, men därmed äro vi inne på nästa årtiondes tilldragelser, som skola behandlas i ett följande kapitel.

Medelbart ha emellertid dessa 90-talshändelser vid Stilla havet haft sin betydelse för den världssituation, som den följande tiden bragt till mognad. Efter denna utflykt åt öster måste vi nu återvända till Europa och därvid även gå några år tillbaka i tiden.

Förvecklingar och krig på Balkanhalvön. — Den europeiska konserten.

Några år innan ''gula faran'' blev en modeskräck, inspirerande den mångsysslande kejsar Wilhelm att låta någon hovmålare producera en konstnärligt underhaltig allegori, föreställande ''de europeiska bröderna'' dragande ut till strid mot den gula draken, hade Balkans alltid oroliga vulkan åter mullrat.

Berlinkongressen år 1878 hade endast lyckats avvärja den hotande sammanstötningen mellan Storbrittannien och Ryssland, men ingalunda varaktigt ordna förhållandena i Orienten. Under 80- och 90-talen rev händelsernas gång fullständigt sönder traktaten. Denna diplomatins konstprodukt visade sig vanmäktig mot de rasnationella rörelserna. Redan år 1885 tog Bulgarien det ''autonoma'' Östrumilien, som i sin ordning framkallade det första serbisk-bulgariska kriget. I Bulgarien underminerades för övrigt ordning och lugn av ryska intriger, men ännu några år efter Battenbergarens avlägsnande ur landet förmådde landets skicklige, verklige styresman Stambulov hålla ryssarna och de av dessa uppmuntrade macedoniska insurgenterna i schack, tills han år 1895 mördades av sammansvurne, vilkas förbindelser med panslavister torde stå utom allt tvivel.

De länder, som under 90-talet vållade mesta oron, voro Grekland och den sillsallat av olika folkstammar och olika språk, som benämnes Macedonien.

På Balkanhalvön har icke blott panslavism, utan även panhellenism drivit sitt spel. Grekisk befolkning bebor kusterna runtom Aegeiska havet, både i Europa och Mindre Asien — även i Konstantinopel — äro grekerna vitt spridda, och grekiskt blod flyter i mången turkisk paschas ådror. I Arkipelagen och på den betydande ön Kreta bo nästan uteslutande greker. Saloniki var en grekisk stad o. s. v. Då det självständiga, egentliga Grekland endast omfattade även efter Thessaliens införlivande en mindrepart av hela den grekiska folkstammen, växte fram en panhellensk rörelse, riktad ej blott mot det turkiska herraväldet, utan även mot de sydslaviska folken i de distrikt, där grekerna i ett nästan olösligt virrvarr, såsom fallet var i Macedonien, bodde samman med dessa. Saloniki och Kreta voro målpunkterna för panhellenska strävanden; framhållas må även att grekerna utgöra Orientens förnämsta handelsfolk och att även den grekisk-katolska kyrkan med sin relativt oberoende, av turkarna t. o. m. legaliserade ställning under egna patriarker sedan långliga tider givit grekerna ett övertag gentemot den övriga kristna befolkningen.

Ej blott turkarna, utan även Österrike förvägrade dem Saloniki, näst Konstantinopel det dåvarande Turkiets största stad. Om förvärv av Kreta hade Berlinkongressen väckt förhoppningar hos grekerna. Den nationella rörelsen blev slutligen så stark, att det — trots den berömda ''europeiska konserten'', d. v. s. stormakternas samfällda övervakande av Berlintrakta-

tens genomförande — kom till krig år 1897 mellan Grekland och Turkiet, varvid Grekland snart drog kortaste strået och måste underkasta sig en för turkarna strategiskt förmånlig reglering av thessaliska gränsen. Kreta hade samtidigt rest sig och proklamerat sin frihet och anslutning till Grekland. Då det icke vid denna tid var lägligt för stormakterna att drabba samman för någon brand i ett hörn av Turkiet, landsattes på ön truppavdelningar från deras eskadrar — engelsmän, fransmän, italienare och ryssar — som hindrade turkiska truppförstärkningar att landstiga, medan de grekiska trupperna tvungos att draga sig tillbaka och Kreta förklarades i — ''fredsblockad''. Det hela slöt med att en grekisk prins blev ''överkommissarie'' på ön. Så totades och lappades krisen ihop den gången, men densammas lösning lämnade efter sig ett intryck av vanmaktens komik över stormakternas uppträdande; det var uppenbart att de två stormaktsallianserna — i ständig misstro till varandras avsikter — icke kunde enas om något ingripande, som gav annat än provisoriska lösningar av de svävande orientfrågorna.

Allt tydligare visade det sig således, att Berlintraktaten var ett dåligt och halvgjort arbete och förnämligast därför, såsom redan blivit antytt, att principen om nationaliteternas rätt överkorsades och ett tvångsläge skapades, där nationalitetskänslornas kraftiga vin ständigt ville spränga läglarna. Överallt ödesdiger halvhet: Åt Kreta t. ex. halv autonomi under en kristen guvernör, beviljad 1896. Genast kristna och muhammedaner i luven på varandra. Östrumilien stod en tid under en kristen guvernör. Men bulgarbefolkningens naturliga sympatier för Bulgarien gjorde snart en ända

på det turkiska förmynderskapet. Macedonien, tillförsäkrat reformer, gäckades ständigt, och de turkiska storvisirerna logo i mjugg åt stormaktssändebudens platoniska påminnelser. Armenierna, lovade ett visst mått av självstyrelse, kunde opåtalt drabbas av ''den röde sultanen'', den för övrigt ambassadörerna överlistande Abdul Hamids grymma förföljelser, men så hade ju också närmaste grannen i Asien, Ryssland, talrika armenier bland sin Kaukasusbefolkning, som ej heller behandlades med lenvantar. Där fanns alltså i denna intressenas kamp tillräckligt dåligt samvete på alla håll för att någon enda maktgrupp skulle kunna låta en enda äkta moralisk bröstton vibrera. Österrike allra minst, ty om någon stormakt stod fientlig mot nationella rörelser och strävanden på Balkanhalvön, var det Donaumonarkin. Den svart-gula örnen hade sänkt sin klo i Bosnien — i syfte att med nästa vingslag nå Saloniki. Bosniens och Herzegovinas ockupation slog ned den serbiska folkstammens förhoppningar om uppfyllelse av drömmen om ett storserbiskt rike: det gav jordmån för ryskt-panslavistiskt mullvadsarbete i dessa landsändar. Serbien, som efter mordet på kung Alexander och drottning Draga reimporterat dynastin Karageorgevitsch, vrenskades i Österrike-Ungerns omklamring av denna stat, där liksom i Bulgarien ryska och österrikiska intressen opererade mot varandra.

Tsarens "fred". Haagkonferensen.

Knappt ett par år före de vittutseende förvecklingarna i Östasien hade tsaren i aug. 1898 utfärdat sin inbjudan till regeringarna att sända representanter till

en kongress av diplomater och auktoriteter på den internationella rättens område för överläggning om vissa regler för krigförande staters uppträdande mot varandra och gentemot neutrala stater. De stora jämnviktsallianserna voro färdiga — endast England hade ännu icke utträtt ur sin ''lysande isolering'' — och man fann ögonblicket lämpligt att kosta på sig en duperande och förvillande humanitetsfars inför folken. Om tsarens och hans rådgivares motiv för detta steg voro meningarna delade, ty det var ju så olikt tsarismen, så stridande mot andan eljes i densammas politik att arbeta i fredsriktning, att man med skäl fruktade ''danaerna bjudande gåvor''. Numera lider det väl intet tvivel att den ryska diplomatins ''freds''aktion var i den moderna utrikespolitiken en trojansk trähäst, ur vilken en ny period av täta fredsbrott och krigshändelser kröp fram. En del borgerliga fredsvänner gingo på tsarens limspö och skänkte honom lovord, alltigenom oförtjänta, såsom redan de närmast följande åren skulle visa.

Redan den första Haagkonferensen, som hölls år 1899, röjde dessa officiella fredssträvandens jämmerliga begränsning. Tsaren, hette det, var påverkad av en rysk-polsk finanspolitiker Jan Bloch, som i ett par skrifter uppvisat de ständiga krigsrustningarnas finansiella vådor och faror och de nya vapnens revolutionering av krigföringen ända till att ''omöjliggöra krigen''. Det ligger nära till hands att antaga, att den ryska diplomatin då fann ögonblicket lämpligt att förläna tsardömet och Rysslands politik en nimbus av humanitet och fredskärlek, medan man i tysthet smidde planer för en våldsam framryckning mot Japan och

Kina. Ty samtidigt göto de franska lånemiljarderna nytt liv i Rysslands krigsrustningar, särskilt sjörustningarna. Den bästa delen av örlogsflottan förlades till Port Arthur, den transsibiriska järnvägens byggande påskyndades, och jobbarebolag, som väl egentligen dirigerades av utrikesledningen, satte sig fast i Korea för exploatering av dess skogrikedomar. Mot bakgrunden av dessa manipulationer, som åter erinra oss om kapitalistiska spekulationers intima förbindelser understundom med stormaktsdiplomatin, bör man uppskatta allvaret och fredsviljan i de dokument, som bilda Haagkonferensernas och Haaginstitutets ursprung.

Den första Haagkonferensen ävensom den andra, som hölls år 1907 samtidigt med den internationella socialistiska arbetarekongressen i Stuttgart, sysslade uteslutande med världsfredsproblemets sekundära spörsmål. Korteligen: den diskuterade åtgärder för krigets ''humanisering'' — en nästan ironisk fras. ''Humanisering'' av en bestie! Man diskuterade allehanda ''utanverks''-frågor, såsom om användning av dum-dum-kulor och ballongprojektiler, om kaparerätten i början av krig, om minering av farvatten, om bombardemang, om användning av väpnad makt för indrivning av skuldfordringar, där Förenta staterna med tanke på sina mellanhavanden med amerikanska stater satte sig på tvären, o. s. v. Så snart man kom in på realiteter, där borgerligt-merkantila intressen löpte fara att mista krigsmedlens påtryckning, var det slut med enigheten. England vägrade t. ex. vidare att underskriva den på 1907 års konferens genomdrivna konventionen om en permanent internationell skiljedomstol för

avdömande av prisrättstvister — tydligen för det i kaparekrig väl förfarna Albion en högst ömtålig punkt. Alltså: i periferien liggande spörsmål avhandlades och gjordes till föremål för mer eller mindre platoniska beslut, men — i förkänsla av det en gång kommande krigets stora uppgörelse — aktade man sig för att gå in på krigs- och fredsproblemens kärnpunkt: undersökning av och skiljedom i alla första-rangs-tvister, i alla s. k. ''vitala'' spörsmål, där en gränsdragning f. ö. försvårades av erfarenheten om att till synes relativt obetydliga tvisteämnen på grund av en allmän spänningsintensitet kunde lösa upp knuten till Aeoli säck och lössläppa ovädren.

Därmed voro dessa fredskonferenser och detta Haaginstitut dömda till fullständig vanmakt och betydelselöshet; till dem har slutligen anknutit sig huvudsakligen ett observationsintresse, i det man av de ifrågavarande institutionernas verksamhet kunnat draga rätt säkra slutsatser om den borgerliga världens oförmåga att åvägabringa ett internationellt rättstillstånd gentemot den jus talionis, som alltjämt är den enda ''principen'' i de internationella förhållandena. Haagkonferenserna blevo alltså endast en utvidgning och komplettering, en utstoffering av det gamla diplomathantverket. Folken ha de icke bragt den minsta ökade trygghet; på tsarismens och den i dunkel eller halvdunkel opererande diplomatiens träd kunde icke världsfredens frukt växa. Själva det lilla land, där Haaginstitutet flyttat in i ett av en amerikansk miljardör donerat palats, ser med oro och bekymmer engelska flottor stryka förbi sina kuster och tyska härar på några mil från sina gränser.

Imperialism i engelsk politik. Protektionism och frihandel.

Den redan antydda riktning, som sedan 90-talet benämnes imperialism, torde böra närmare klargöras för att vi skola kunna fullt förstå den närvarande situationen, vari den bildar en viktig beståndsdel. Om än ett gemensamt drag i alla stormakters imperialism är strävan att skaffa sig armbågerum i främmande världsdelar, att ''expandera'', så har dock denna tendens funnit ett särartat uttryck i det land, varifrån den utgått, nämligen Storbrittannien. Man kan spåra de första ansatserna till den enhet och sammanslutning, som imperialism åsyftar mellan de olika staterna i en statsfederation, redan i de brittiska, nordamerikanska koloniernas sammanslutning år 1867 i den statsenhet, vars officiella benämning är ''Dominion of Canada''. Inneslutande både engelsk och fransk befolkning, som här länge levat fredligt sida vid sida, har denna statsorganisation otvivelaktigt bidragit till att bevara engelskt välde i dessa trakter, men samtidigt enligt regeln: intet för intet och något för något, kom moderlandet på allt längre distans från dotterstaten, vars grannskap till en så stark magnet som Förenta staterna ej kunnat undgå att öva inflytande på meningarna i Canada. Av fruktan för en överflygling av den stora unionen föddes där tanken på en närmare förening med moderlandet av ekonomisk art, i det att detta, på bekostnad av Tysklands och Förenta staternas export, skulle beredas medelst preference-tullar en särskilt gynnsam ställning för sina alsters avsättning i ''dominiet''.

Upprättandet av Dominion of Canada i slutet av 60-talet under en konservativ regering är en tilldragelse av stor betydelse för meningsutbyten och riktningar ända fram till våra dagar. Canadas nya ställning kunde betraktas som en tillämpning av den av radikala liberaler, frihandlare och fredsvänner förfäktade principen att de engelska kronkolonierna borde friställas, lämnas att väsentligen sköta sig på egen hand, sålunda framförallt i ekonomiska ting, där full handlingsfrihet i fråga om avslutande av handelstraktater borde lämnas de till fria, konstitutionella stater förvandlade kolonierna, kortligen de strama administrativa banden med moderlandet lossas. Denna uppfattning sammanhängde med det kosmopolitiska draget i den världsfrihandel, som var en Cobdens och Brights osvikliga medel mot kriget och för freden och för vilken handelstraktaterna skulle bana väg. I konsekvens härmed ivrade dessa borgerliga demokrater för åtminstone Englands avhållsamhet från inblandning i de kontinentala makternas tvister och dess politiks inriktning på industriell och merkantil förkovran i frihetens tecken på alla områden.

Mot denna non-interventions- eller ''lill-Englands''-politik arbetade sig småningom fram en rakt motsatt åskådning om Storbrittanniens ställning och uppgift i världen. I själva verket fanns den i frö redan i de smärre koloniernas inom ett visst gebit sammanföring till statsfederationer, varpå Canada var det första exemplet, ty efter en dylik koncentration låg det nära att taga ett ytterligare steg till dessa nya, stora enheters närmare förbindelse sinsemellan och med moderlandet. Imperialism blev beteckningen för strävandena

att sålunda ena den anglosachsiska världen i ett fast sammanfogat imperium, sig självt nog, med ömsesidiga förpliktelser mellan de olika delarna i ekonomiskt, politiskt och militärt avseende.

I slutet av 70-talet började denna riktning vinna klarhet om sitt mål. Efter Berlinkongressen år 1878, där engelsk diplomati skördade betydande framgång, höll dåvarande premierministern lord Beaconsfield (Disraeli), en lysande representant för toryismens föryngring genom attraktion av den rika storborgarklassen, som länge varit väsentligen liberal, ett mycket uppmärksammat tal, vari han sammanfattade sin politik i den från Bacon lånade sentensen: ''Imperium et libertas'' (''Välde och frihet''). Där låg redan innesluten den stärkta och ordnade riksenhetens tanke, och de följande åren visade, att denna var nog stark, nog känsligt berörde en sträng hos engelska både borgare och arbetare för att slutligen medföra en omkastning i Englands utrikespolitik, i dess förhållande till kolonierna liksom även till de kontinentala alliansgrupperna, ja även i den inre politiken gent emot Irland och inom de två stora partierna konservativer och liberaler. För utbredning av imperialismens idéer verkade en särskild organisation: ''Imperial Federation League''.

Det var uppenbart, att ett nytt ferment tänt nya ''vårdkasar'' i engelsk politik. Redan år 1886 sprängde det bort en del av det liberala partiet, i det att Joseph Chamberlain och Hartington bröto sig ut och bildade en särskild grupp i syfte att på klart imperialistiska riksenhetsmotiv bekämpa Gladstones planer att giva Irland en särställning och en självstyrelse, som de befarade skola leda till försvagande av Englands makt-

ställning. Imperialister i olika skiftningar funnos för övrigt även bland liberalerna själva. En Charles Dilke, eljes radikal, skrev i viss mån imperialistiskt. T. o. m. den liberale partichefen efter Gladstone, lord Rosebery, genom frändskap med Rothschilds en av Englands rikaste män, sökte på liberalismen inympa milda doser av imperialism. Men det klaraste beviset för, att denna nya åskådning hunnit gripa djupt omkring i den engelska bourgeoisin, ja även i dennas mer demokratiska skikt och även bland arbetarna, lämnar Chamberlain, som var en fullödig representant för Englands industriidkare. Hans vältalighet och slagfärdighet ställdes helt i de nya idéernas tjänst, och oaktat den konservativa regim, som satte sig fast i sadeln på 90-talet, indirekt i en rad av domstolsutslag lade i dagen sin avvoghet mot arbetareorganisationerna, övade dock en Chamberlains personlighet — väl även delvis på grund av hans demokratiska föregåenden — ett utomordentligt inflytande i vida kretsar av arbetarebefolkningen, och mellan dessa och borgarna gavs i detta spörsmål för visso ingen klar och bestämd motsättning.

Från ord till handling, såsom det höves anglosachsisk aktivitet, skredo imperialisterna redan i slutet av 80-talet. Den första kolonialkonferensen hölls i London redan år 1887, avseende att vara en förberedande diskussion om en närmare sammanslutning mellan moderlandet och kolonierna. Den följdes av nya konferenser åren 1894, 1902 och 1907, och om resultatet av denna agitation ännu blivit skäligen magert i tullunionellt avseende, ha likväl dessa imperialistiska strävanden tryckt sin prägel på viktiga tilldragelser, de där spelat en utomordentlig roll i fråga om Storbrittanniens

slutliga ställning i den pågående världskampen. En frukt av dem var den Chamberlainska politikens stora triumf, då Australiens stater tillika med Nya Zeeland samlades år 1900 i en världsdelsfederation under namn av Commonwealth of Australia.

Detta australiska statsförbund har markerat den stegrade känslan av samhörighet med moderlandet genom 1903 års beslut om skapande av en australisk krigsflotta, på vilken England alltid kan räkna som ett krafttillskott i Stilla havet. De imperialistiskt färgade sympatierna för ''Old England'' i denna del av världen yttrade sig även i avsändandet av förbundstrupper till Sydafrika under boerkriget.

Härovan berörda förändringar i uppfattningen av det brittiska väldets nutid och framtid, syftande hän till en konsolidering av de brokigt heterogena delarna eller åtminstone bildandet av en imperial statsorganism av de i kultur framskridna och jämbördiga staterna och statsförbunden, hade även ett starkt och djupt liggande motiv i frågan om, huruvida England borde allt framgent följa sina traditioner som frihandelsland eller om det, väsentligen för att värja sig mot den alltmer fruktade tyska konkurrensen, som trängde sig ej minst in i de engelska kolonierna till förfång för brittisk handel och brittiskt arbete, borde genom dessas närmare anknytning till moderlandet stävja den tyske medtävlaren. Den imperialistiska rörelsen satte följaktligen mot Tyskland prohibitivt verkande differentialtullar på sitt program, avseende att bereda Englands och koloniernas exportvaror en ömsesidigt särskilt gynnad behandling. Hugget var måttat mot Tyskland och kändes även där som ett farligt hot för den unga tyska industrin och

rederinäringen, ty de tyska kolonierna voro klena avsättningsområden för tyskt exportöverskott. I den ekonomiska spänning, som med åren blivit allt starkare mellan de båda storstaternas handel och industri och som i sin ordning var en följdföreteelse till Tysklands år 1878 av Bismarck inaugurerade protektionistiska politik, låg innesluten en politisk rivalitet, yttrande sig i de snart begynnande kapprustningarna till sjös.

De stora flottrustningarna begynna.

I och med boerkriget växande kallsinnighet mellan Tyskland och Storbrittannien.

I senare hälften av det årtionde, vi nu skärskåda, sökande giva en bild av förutsättningarna för ''världsbranden'', taga de stora flottrustningarna på allvar sin början. Deras allmänna orsak är att söka, såsom redan blivit antytt, i den snabbt växande industriens och handelns behov att, då den inhemska befolkningens köpkraft var för svag att helt förbruka de varumassor, som de nya tillverkningsmetoderna snabbt producerade, finna avsättning i andra världsdelar. De länder utom Europa, vilka, såsom framför allt Kina, ägde en talrik befolkning eller vilka, såsom de centralamerikanska eller sydafrikanska staterna, öppnade i sin fruktbara jord eller rikedom på naturalster lysande utsikter för exploatering och kapitalplacering, blevo då givetvis i första rummet föremål för vinningslystnad. Kapitalprofiten tog i sin tjänst nationell avund, gammal och ny ''patriotism'', blandande i sin häxkittel ideologi och realintressen. Kung Kapital skaffade sig i tidningspressen en villig och lydig tjänare, i diplomatien en

väktare för sina intressen, i parlamenten och regeringarna ordonnanser för sina befallningars överbringande till folken.

I samma mån som dessa handels- och intresseförbindelser alltmer utsträcktes, allteftersom handelsflottorna växte och utomlands placerade värden i ofta oviss spekulation ökades, allteftersom faran stegrades för att olika staters fredliga tävlan kunde slå om i konflikter, växte även från borgerlig och kapitalistisk synpunkt behovet av en väpnad makt på havet, vid kusterna till värn för dessa värden eller till angrepp, till ''disciplinära'' ingripanden mot särskilt svaga länder, som ej ville helt foga sig i främlingarnas anspråk. Men med denna tävlan på alla hav växte även misstänksamheten mellan de stora, intresserade parterna.

Detta den stegrade världskonkurrensens faktum har givit upphov till de väldiga flottrustningarna. Alla ökade sina örlogsflottor, Ryssland, Frankrike, Italien och även Österrike med sin relativt obetydliga kustlinje lade sig till med en flotta. Men skarpast blev denna marina rustningstävlan mellan England, ''böljornas herre'', och Tyskland.

Det har dock icke saknats röster, som varnat för detta rustningsraseri alldeles särskilt i dess nya fas. Liksom den tyska och franska socialdemokratien sökt en väg till utjämning av revanschens spänning mellan Tyskland och Frankrike och därvid pekat på den lugnande verkan, som en neutralisering av Elsass-Lothringen sannolikt hade medfört, så ha även en Liebknecht och en Bebel i tyska riksdagen jämte den socialdemokratiska pressen vid denna tidpunkt i all synnerhet lagt de tyska makthavarna på hjärtat lämpligheten och nöd-

vändigheten av att i världsfredens intresse främja vänskapliga förbindelser och förhållanden till Storbritannien. Om denna insats för fredens bevarande och för en uppgörelse, som kunde ena i stället för att splittra civilisationens stora föregångsfolk, dem, som bära det största ansvaret för framtidens gestaltning, är det här väl på sin plats att erinra. Dessa ansträngningar att leda de utrikespolitiska tingen in i det verkliga fredssträvandets och rustningsreduktionernas strömfåra stöddes klarsynt av franska och engelska socialister, och icke minst skall det stå som ett äreminne över den av chauvinisthetsen nyligen mördade Jean Jaurès att oavlåtligt ha sökt befria sin nation ur revanschens marritt.

Om vidden av och intensiteten i det groll, som på jämförelsevis kort tid hade uppstått mellan Tyskland och England, fick världen klart besked i och med det s. k. boerkriget. Denna avlägsna sydafrikanska fejd visade, hur allt ömtåligare och alltmer sammansatta förhållandena mellan de stora staterna hade blivit. Intet krig hittills lade å andra sidan så klart i dagen som detta, hurusom kapitalistiska intressen, spelande på nationalkänslornas strängar med pressopinionens stråke, kunna driva folken ut i krigens risker och äventyr och hur de äro nog mäktiga att korsa över och bringa till tystnad de klaraste humana grundsatser och argument. I Sydafrika var det holländska folkelementet, ättlingarna av de första europeiska kolonisterna, det ojämförligt talrikaste. Transvaal och Oranje-fristaten voro klara boerstater, och i Kapkolonien var den övervägande delen av befolkningen av holländsk härkomst. Det var en autonom koloni, i fråga om fri- och rättigheter unge-

fär i nivå med Canada och Australien. Där gavs emellertid denna härstamnings- och språkdifferens mellan holländare och engelsmän, ehuru ej så betydande som t. ex. mellan fransmän och engelsmän i Canada. Ända fram till sekelslutet yppades likväl ej så stora misshälligheter mellan de båda nationerna, att de ej kunnat enas i frid och samförstånd — trots engelsmännens flera gånger visade lust att bringa de utvandrade boerna i större beroende. Holländarna i Kapkolonien bildade sitt Afrikander-Bond i syfte att sammansluta de sydafrikanska länderna till en förbundsstat av ungefär samma karaktär som Dominion of Canada, och i denna riktning hade väl även utvecklingen gått — utan att den brittiska suveräniteten behövt lida något intrång.

Men annorlunda var det beslutat i guldkapitalisternas stora råd. Det kom till ett krig mot Transvaal och Oranjefristaten, dit nyupptäckta rika guldfyndigheter lockat från all världens länder främlingar, vilkas delvis avvisade krav på medborgarrätt fick tjäna som ideologisk omklädnad om dessa kapitalisters lystnad att utan besvärande kontroll få guldfälten helt i sitt våld. Men det är särskilt e t t moment i detta sydafrikanska drama, som är av vikt och intresse för vår skildring av händelsernas gång — nämligen det försök till inblandning i konflikten, som gjordes av tyske kejsaren i och med hans bekanta sympatitelegram till Transvaalpresidenten Krüger. I denna interventionsfars kunna vi se en utgångspunkt för den stämning av bitterhet och misstänksamhet mellan de tyska och engelska härskande klasserna, som alltmer avlägsnade dem från varandra och å ömse sidor Nordsjön i det föl-

jande skulle driva upp sjörustningarna till en de båda staternas ekonomi och finanser och det sociala framåtskridandet förlamande höjd. En Cecil Rhodes och en Chamberlain, dåvarande kolonialminister och som sådan samt i sin egenskap av ''imperialismens'' mest hänsynslöse talsman i främsta rummet ansvarig för detta krig, å ena sidan, en Wilhelm II och hans tillskyndare å andra sidan — alla ha de bidragit till att försvåra och slutligen fördärva den borgen för världsfreden, som eljes kanske varit möjlig att vinna genom en utjämning av misshälligheterna. Så har denna tidpunkt blivit ödesdiger, ty från och med detta boerkrig var grunden lagd till en misstämning mellan de två stora germanfolken, som under de kommande åren skulle visa sig starkare än även de rätt allvarsamma konflikter, vilka uppstodo av olika anledningar mellan England och Frankrike samt Ryssland. Boerkriget och Tysklands misstänkta avsikt att från sin sydvästafrikanska koloni vidga sitt inflytande över Boerstaterna och Kaplandet satte split och tvedräkt och banade väg för detta andra tremaktsförbund, som är känt under namn av Trippelententen. Men därom i ett följande kapitel.

Här må nu även några ord ägnas Frankrikes betydande koloniala utbredning under 19:de seklets två sista årtionden. Bismarcks mefisto-diplomati hade i syfte att vända fransmännens tankar bort från revanschen och för att splittra deras krafter rådt och uppmuntrat ''arvfienden'' att inrikta sin energi och sitt begär efter vapnens ''gloire'' på kolonialförvärv. Om erövringen av Tunis år 1881, som väckte Italiens oro och avund, har redan blivit erinrat. Dessförinnan eller

redan år 1878 hade franska expeditionskårer börjat intränga i nordvästra Afrika från den gamla franska kolonien Senegambien, steg för steg läggande under franskt välde Nigerområdet, trakterna kring Tsadsjön och en del oaser i södra Sahara — ett framträngande, som slutligen fram på 1900-talet skulle bringa fransmän och engelsmän i en vittutseende konflikt. I tre repriser befästades slutligen det franska väldet på Madagaskar — år 1886 i form av ett protektorat över den stora och rika ön, som åren 1894 och 1896 förvandlades till fullständigt besittningstagande. År 1885 ockuperades Tonkin i vinkeln mellan Kina och östra Indiska halvön. Med denna erövring lades grunden till det franska kolonialriket i Sydöstasien, omfattande utom Tonkin Annam, Kambodja och en del av Siam. I jämförelse med denna snabba expansion, som givetvis även stimulerade Frankrikes flottrustningar, hade Tyskland uppenbart kommit betydligt på efterkälken. ''De bästa bitarna'' av jorden voro redan upptagna och blott de sämre smulorna kvar åt Tyskland — så löd en klagan, när kejsar Wilhelm gav ut sin lösen: Plats i solen! Även ett område norr om Kongos nedre lopp blev under detta skede fransk besittning och kom att spela rollen av bytesobjekt, när Frankrike och Tyskland fram på 1900-talet gjorde upp sina mellanhavanden i Marocko.

Tysklands för sena ankomst till det stora kolonialkalaset lät rykten dyka upp om tyska planer att annektera Holland för att därigenom kunna lägga vantarna på de rika, inkomstbringande holländska kolonierna i Indiska arkipelagen, ett hot, som lätt kan bli allvar i dessa tider.

Till fullständigande av 90-talets storpolitiska bild

må till sist även erinras om, att engelsmännen även i nordöstra Afrika började förverkliga sin plan att skapa ett stort anglo-afrikanskt kolonialvälde. Efter undertryckandet av den egyptiska nationella rörelsen i början av 80-talet hade general Gordon — känd även som Gordon pascha — sänts söderut till Nubiens huvudstad Khartum, som hotades av en muhammedansk profets, ''mahdins'', fanatiska skaror — ett angrepp, som hade sitt samband med Arabi paschas motstånd mot engelsmännen, med den egyptiska nationella rörelsen. Mahdin erövrade Khartum och mördade Gordon. Det var år 1885. Tretton år senare bröts mahdisternas makt vid mellersta Nilen och i östra Sudan av en engelsk här under lord Kitchener, som återerövrade Khartum, varefter den engelska maktsfären sträcktes ända ned till det centralafrikanska sjöbäckenet och västerut inåt Sudan, där den mötte fransmännen på deras framryckning från Nigergebitet. Dessa händelser ha sitt särskilda intresse därför att de jämte engelsmännens utsträckning av sin kolonisation till Zambesifloden och sydändan av Tanganjika bilda förberedelserna till den brittisk-transafrikanska järnvägssträng, som om några år, om ödet vill, skall förbinda Alexandria och Kairo med Kapstaden och bilda ryggraden i ett nytt brittiskt världsdelsrike.

För att sammanfatta visar oss alltså sekelskiftet följande bild av maktlägen: Trippelalliansen med världens största militariststat i spetsen, omfattande hela det folkrika området från Östersjön till Medelhavet och i öster sträckande sig till Karpaterna, nedre Donau och Balkankedjan. Till alliansens förfogande stodo två stora militärstaters väldrillade arméer samt

örlogsflottor, som likväl voro underlägsna de övriga stormaktsflottorna sammanlagda och knappt vägde upp Frankrikes och Rysslands förenade flottor. Rysk-franska tvåmaktsförbundet å andra sidan kunde visserligen på papperet uppvisa överlägsna stridskrafter till lands, men om den ryska härens verkliga styrka och beskaffenhet motsvarade uppgifterna, varpå man låtsades lita i Frankrike, kunde med skäl betvivlas; vad tvåmaktsförbundets flottor beträffar, voro de vid denna tid — före rysk-japanska kriget — nog så respektbjudande, och Tyskland kunde därför alltför väl behöva förstärkning med den italienska sjömakt, som likväl nu i ett kritiskt ögonblick synes bli det undandragen. Vidare hade under ett par årtionden friktionsytorna ökats genom allt ivrigare bedriven kolonialexpansion. Två nya makter utanför Europa hade framträtt med anspråk på att få ha sitt ord med i ''konserten'', nämligen Förenta staterna och Japan, som icke läto sig inordnas i något av de två allianssystemen. Slutligen befann sig England fortfarande i ''splendid isolation'' (glänsande isolering''), huvudsakligen upptaget med att ordna sig självt inom sina vida gränser, men uppenbart i växande fientlighet mot Tyskland och låtande händelserna en tid utveckla sig, innan det bestämde sin plats.

Stormaktspolitik i det nya seklet.

Rysk-japanska kriget 1904. Dess återverkan på stormakternas gruppering.

Vid sekelskiftet samlade sig stormakternas intressen i Östasien. Världssamfärdselns oerhörda utveckling grep alltmer omkring den största oceanen, Stilla havet, som sköljer tre världsdelars kuster. Japan, plöjaren för västerländsk kultur, befann sig i raskt uppåtstigande, medvetet om sin roll och buret av känslan att de östasiatiska nationerna voro nog intelligenta och livskraftiga att utan europeiskt förmynderskap föryngra sina institutioner. Det ansåg sig ha en stor mission att fylla på det östasiatiska fastlandet, där det för övrigt behövde utrymme för sitt befolkningsöverskott: på sina 7,000 kvadratmil räknade det vid denna tid mellan 50 och 60 miljoner människor. Länge hade dess statsmän förutsett, att det måste komma till en uppgörelse mellan östern och västern, och de hade även i stillhet förstått att ombilda Japans krigsväsen efter europeiskt mönster, för att landet skulle stå berett att möta den förr eller senare oundvikliga sammanstötningen.

Den stormakt, som farligast hotade Östasien och som redan fråntagit Kina Amurprovinsen, Kuldscha och Mandschuriet, var Ryssland. Allt bar hän till ett krig med denna makt. Särskilt farligt blev Rysslands grannskap — en verklig "v i t fara" — då ryssarna sökte sätta sig fast i Korea, halvön mitt emot Japan, som låg särskilt lämpligt till för japansk kolonisering och som, en gång i ryska händer, kunde tjäna som operationsbas för ytterligare rysk utbredning i dessa nejder. Följaktligen blev det ett livsintresse för Japan att driva undan från Gula havets stränder denne objudne och ovälkomne gäst. Söder om sig hade det — utom nu det tyska Kiautschou — nordamerikanarna på Philippinerna, men främst fruktade och måste det frukta Ryssland, så känt som även detta land var för sitt omåttliga erövringsbegär. Ett förberedande steg för att möta den ryska maktens utbredning tog Japan genom den allians, som det ingick med England år 1902 och vari de båda kontrahenterna angåvo som syfte för sin samverkan bevarande av Kinas och Koreas integritet. Udden i detta alliansfördrag var uppenbart riktad mot de ryska utvidgningsplanerna, vilket även framgick därav, att underhandlingar inleddes följande år mellan ryska och japanska regeringarna om avgränsning av respektive makters intressesfärer. Förhandlingarna strandade emellertid och avbrötos i början av år 1904. Vädjan stod till svärdet.

Med stark spänning väntade och följde världen den ovanliga tvekampen mellan en nation av denna över axeln länge sedda gula ras och en av Europas största militärmakter, och spänning och förvåning stego, allteftersom krigshändelserna utvecklade sig. I

Berlinpressen hade tyska strateger räknat ut säkert nederlag för japanerna, men de räknade på tok, och deras profetior kommo fullständigt på skam. Både till sjös och lands visade sig japanerna överlägsna sin motståndare. Den spirituelle franske författaren Anatole France skrev spydigt, att den ryske björnen oförsiktigt stuckit nosen i den japanska bikupan, men blivit vimmelkantig av de täta och giftiga styngen. Gränsen mellan Korea och Mandschuriet ränsades från ryska trupper, den ryska flottan i Port Arthur förstördes och innestängdes och förbindelsen mellan fästningen och de ryska härarna i Mandschuriet avskars i en rad av strider. Det oerhört ödeläggande krigets slutakter voro Port Arthurs kapitulation och ryssarnas nederlag i flere-dagars-slaget vid Mukden.

Segraren hade avlagt ett kraftprov, som definitivt flyttade Japan upp i stormakternas led och som skulle få vittgående följder för sakernas ordning ej blott i Östasien, utan även indirekt i andra delar av världen. Ryssland förlorade även sin Östersjöflotta, som runt Afrika och Sydasien seglat till Port Arthurs undsättning, men gensköts och i slaget vid Tsuschima nästan helt och hållet gick under. Rysslands sjömakt var bruten för lång tid framåt och har ännu icke hämtat sig efter dödsfärden — givetvis ett minus i den fransk-ryska alliansens styrka gentemot Trippelalliansen, vilket också England klart förstått att värdesätta med tanke på den därigenom rubbade ''jämvikten''.

Kriget drog ut halvtannat år och slöt under Förenta staternas medling med freden i Portsmouth år 1905. Japan fick Liaotonghalvön med Port Arthur och södra Sachalin samt övertog Rysslands fördragsrät-

tigheter i Mandschuriet. Korea drogs inom Japans intressesfär och förvandlades till japanskt lydland. Kort därpå förlängdes och utvidgades alliansen med England. Å ena sidan var det tydligt, att England visserligen gärna såg de ryska planerna i Östasien stäckas av Japan, men å andra sidan var England med tanke på framtiden och då särskilt rivalen Tyskland ingalunda så fientligt stämt mot tsarriket som fallet varit på 70- och 80-talen. England såg för övrigt väl till godo sina asiatiska intressen. Det besatte bl. a. Tibet, där ryska agenter en tid varit i verksamhet. Hur väsentligt förhållandena för övrigt förändrats, visade även en episod under kriget — nämligen den uppseendeväckande Doggersbank-affären, då engelska fiskefartyg beskötos av den ryska Östersjöflottan på väg till Östasien. Ett par årtionden tidigare skulle sannolikt en dylik tilldragelse ha varit nog att bringa brittisk vrede till kokpunkten och framkalla ett fredsbrott; nu höll England svärdet i skidan, aktande sig att göra Tyskland glädjen av en brytning med Ryssland. Det följde därvid kallblodigt en av de nya förhållandena betingad, skarpsynt politik, som snart skulle bära frukt i fastmer ett förstärkande av den fransk-ryska alliansen gentemot Tyskland.

Nederlaget i kriget mot Japan gjorde emellertid slut på den ryska drömmen om ett ryskt-östasiatiskt välde med Kina och Japan som beroende stater. Vid Stilla havet hade tsarens diplomati intet mera att hämta. Där var vägen obevekligt stängd. Rysk utrikespolitik var överhuvudtaget liksom förlamad efter det hårda slaget, och härav kunde då också Tyskland begagna sig för sina nu framträdande strävanden att

träda i varm vänskapsförbindelse med Turkiet och dess sultan Abdul Hamid, inledd med kejsar Wilhelms romantik-glittrande, farsartade färd till Jerusalem: den germanske riddaren böjande knä vid den heliga graven, överskuggad av den muhammedanske påvens — den turkiske sultanens välsignelse! Det originella skådespelet hade sin nyktra, realpolitiska innebörd, nämligen ändamålet att förvärva tyska järnvägskoncessioner i Mesopotamien, att ekonomiskt främja tyska förbindelser med Turkiet, vilket även sammanföll med österrikiska strävanden att ekonomiskt ''penetrera'' Balkanhalvön. Här tangerade varandra dock åter fientligt tysk och engelsk politik, ty Persiska viken, handel och exploateringsobjekt i dessa nejder betraktade England som ett med Indien sammanhängande verksamhetsområde. Från denna tid daterar sig den tysk-turkiska vänskap, som lade den turkiska arméns reorganisation i tyska officerares händer och skänkte Krupps kanongjuteri en god kund för varor, som längre fram i tiden avprovades i det stora Balkankriget.

Generaluppgörelse mellan Storbrittannien och Ryssland i Asien.

Vad en äldre generation aldrig kunnat drömma om ha våra dagar sett förverkligas, nämligen ett först till förbund sig närmande samförstånd mellan ''hvalfisken'' och ''elefanten'' och därefter en ''entente'', nu vid världskrigets utbrott höjd till aktiv samverkan mellan dem. Intet vittnar väl klarare om hur vår tids nya, kapitalistiska drivfjädrar i samhällenas inre

fullständigt kastat om alla utrikespolitiska konstellationer. Västerland och Österland på försvars- och anfallslinjer mot Mellaneuropa. Det i grund och botten ännu autokratiska Ryssland hopkedjat med världsdelens demokratiskt mest framskridna stater. Och åter är det Tyskland och dess skrämmande politik, som till den rysk-franska alliansen fogade en stat, som med sin asylrätt hållit städse en skyddande hand över undan tsardömets förföljelser flyktande frihetskämpar och revolutionärer samtidigt med att dess kapitalister förmånligt placerade pengar i ryska företag, i industricentrer, som i sin ordning blevo härdar för revolutionär opposition. Så är då vår tid en mångdubbelt gåtfull sfinx.

Vägen till vänskap mellan Storbrittannien och Ryssland måste emellertid först rödjas fri från de talrika asiatiska stötestenarna.

Men dessförinnan ett ord om den viktiga uppgörelse mellan England och Frankrike, som bildar en av förutsättningarna och utgångspunkterna för Trippelententen.

De franska besittningarna i Nordvästafrika svällde ut betydligt under 1890-talet i riktning hän mot Sudan. Det var lätt att förutse, att franska och engelska intressesfärer inom kort skulle stöta ihop i dessa halvkultiverade trakter, där den muhammedanska, européfientliga rörelse, som är känd under namn av mahdismen, haft sitt tillhåll. Så inträffade även. Från den egyptiska Khartumprovinsen, som av lord Kitchener rensats från mahdister, nådde en expedition under hans befäl i sept. 1898 den sudanska staden Fashoda. Men fransmännen hade kommit engelsmännen i förväg. Re-

dan i juli samma år hade ifrågavarande ort blivit besatt av en västerifrån anryckande fransk expeditionskår under överste Marchand. Där djupt inne i de svartes världsdel möttes de två stormakterna — kanske ett oväntat sammanträffande. I Frankrike jublade man över Marchands bedrift — det var för övrigt under Dreyfuskrisens hetaste dagar, då chauvinismens vågor gingo höga. Vad skulle ske? Den hotande konflikten fick omsider sin lösning, i det fransmännen retirerade, lämnande engelsmännen i besittning av det omtvistade området, men denna episod lämnade dock länge efter sig i Frankrike en bitter stämning mot England, varvid dock bör anmärkas, att franska och engelska arbetare i riktig känsla av situationens farliga karaktär kungjorde sin vilja att hålla fred mellan de båda folken.

Det för ögonblicket spända förhållandet avlöstes t. o. m. sex år senare av ett ''hjärtligt samförstånd'' mellan de båda nationerna, av en entente i april 1904 mitt under det pågående rysk-japanska kriget, en omständighet, som ger en antydan om att Frankrikes politik vid denna tid framförallt hade i ögonsikte att förhindra en brytning mellan Ryssland och Storbrittannien, som kunde ha utlämnat ett isolerat Frankrike åt Trippelalliansen, medan en stor del av Rysslands stridskrafter voro bundna av kriget i Östasien. Å ömse sidor Kanalen hade man tankarna klart och skarpt riktade på framtiden, på vad som kunde förestå i Europa; ehuru Japans allierade kunde England inrätta sig på den mest vänskapliga fot med Rysslands förbundsbroder, vilket torde vittna om, att man då ännu ville undvika allt, som kunnat bringa världskrigets stora sten i rullning och följaktligen begränsa kriget till den rysk-

japanska duellen. ''Det hjärtliga samförståndet'' fick sitt materiella innehåll i en överenskommelse om intressesfärerna i Afrika, som klöv världsdelen i en fransk ''sfär'': Nordvästafrika ända ned till och med franska Kongo och en engelsk ''sfär'': den östra halvan, omfattande framförallt centralafrikanska områden, genom vilka den stora brittiska transafrikanska järnvägen var ämnad att dragas. Säkerligen med blandade känslor och oblida ögon såg Tyskland denna fransk-engelska uppgörelse, som lämnade det fullständigt utanför kalaset och som längre fram i tiden skulle sättas på prov i Marockokonflikterna.

Detta närmande mellan Frankrike och England följdes efter det rysk-japanska kriget av en generaluppgörelse mellan England och Ryssland rörande intressesfärerna i Asien. Den gällde huvudsakligen de trakter och områden, som städse varit ägnade att framkalla konflikter såsom Tibet, Afghanistan och Persien. De två förstnämnda betraktades som fallande inom brittisk intressesfär; Persien däremot delades upp i en engelsk och en rysk ''sfär'' — naturligtvis under ömsesidig försäkran om att Persiens oberoende och integritet ej i minsta mån skulle antastas. Ryssland förbehöll sig norra provinserna, som gränsa intill det viktiga ryska industriområdet Baku, och England tog i sitt beskydd Sydpersien; för oss svenskar har denna uppgörelse, som även korsade tyska spekulationer åt detta håll, ett särskilt intresse, alldenstund det behov av ''ordning och lugn'', som lär ha inställt sig i Persien efter en revolution, som gav landet en författning, ansetts kräva gentemot... rövareväsendet inåt gräns-

trakterna mot Ryssland ett av svenska officerare organiserat gendarmeri.

För Storbrittannien innebar denna överenskommelse säkerligen även en lättnad i bekymren för Indien; ett ryskt angrepp, som kunnat bli farligt i betraktande av att tecken till en indisk rörelse för nationell självständighet börjat visa sig, var därmed förebyggt, och England kunde därefter samla sin uppmärksamhet och vidtaga sina förberedelser för att möta en verklig eller inbillad fara i dess omedelbara grannskap, nämligen den tyska faran. I senare hälften av det nya seklets första årtionde drivas kapprustningarna till sjös efter oerhörda mått. Krigsfartygens storlek ökas alltjämt för att slutligen nå sin toppunkt i de engelska dreadnoughts. Så skruvas militärutgifterna upp till en farligt tyngande höjd, som någon gång låter skymta fram även i de styrandes kretsar en önskan om begränsning av denna rustningstävlan, och samtidigt kastas fram en tanke på interparlamentariska fredskonferenser — symptom av en växande förnimmelse av lägets ökade osäkerhet.

Trippelententen.

Trippelalliansen eller tremaktsförbundet hade länkats ihop redan på 1880-talet, tvåmaktsförbundet — fransk-ryska alliansen — grundlades och befästades under 1890-talet; i det årtionde, varmed vi nu sysselsätta oss, sällade sig England till den sistnämnda: dess entente med Frankrike innebar redan ett vänskapligt förhållande till Ryssland, som blott behövde högtidligt

beseglas för att få karaktären av nära nog ett förbund. Det har rått någon oklarhet och ovisshet om skillnaden mellan förbund och entente. Den rent begreppsmässiga skillnaden skulle bestå däri, att en allians för alla fall och alla tvistefrågor, berörande endera eller alla de kontraherande förbundsmedlemmarna, skulle förutsätta en gemensam ståndpunkt eller ett gemensamt uppträdande, medan en entente ej behövde äga en sådan omfattning. Fransk-ryska alliansen kunde dock icke åberopas av Ryssland för aktivt stöd från Frankrikes sida i kriget mot Japan, tydligen emedan detta krig var begränsat till en kraftmätning mellan två makter. Annorlunda hade saken säkerligen ställt sig, om England till följd av Doggers-banks-affären råkat komma med i leken på Japans sida. I det nu pågående världskriget synes skillnaden mellan allians och entente fullständigt utplånad. Ententen fick kraft och verkan av ett förbund i samma ögonblick krigsförklaringen mellan Tyskland och Frankrike vidgade branden till de franska kusterna. Ja, det är väl även troligt, att brittiska stridskrafter skyndat i ett så kritiskt läge till Frankrikes hjälp, även om en entente existerat eller icke. Ententen hade för övrigt på senare tiden fått en förstärkande komplettering i en direkt överenskommelse om plan för samverkan mellan respektive länders sjöstridskrafter, varefter det blott var en lek med ord att skilja mellan entente och allians.

Man kan även tillägga, att händelserna visat, att ententen t. o. m. är kraftigare förbindande än tremaktsförbundet. De tre ententemakterna voro nu vid krigsutbrottet genast färdiga att stödja varandra. Därom har tydligen icke rådt den minsta tvekan. Allt var för-

beredt för samtidig militär samverkan; ententen fungerade som ett urverk. Däremot torde det redan vara ådagalagt, att Trippelalliansen, som plägat anses för ett fastare förbund, kommit i olag, i det Italien — i stället för att genast ila sina förbundsbröder till hjälp — av ännu ej fullt utredda skäl håller sig avvaktande, mobiliserande, man vet ej rätt i vilket syfte.

Trippelententen framträdde nu som en enhetligt handlande maktgrupp under de följande åren i 1900-talets olika förvecklingar. De två stora förbunden ''allians'' och ''entente'' ha länge fört kabalernas, depeschernas och noternas krig mot varandra. Överallt har man kunnat iakttaga denna motsättning, ehuru tyvärr parlamenten och folken beretts alltför litet tillfälle och möjlighet att blicka i diplomaternas kort. Kanske de likväl efter det fruktansvärda åtta-maktskrig, som nu likt en revolution skakar världen, skola bättre förstå, i vilka risker och farliga lägen denna halvkontrollerade eller okontrollerade diplomati kan på kort tid oväntat störta dem och hur för freden farligt mäktig den styrande och förvaltande makten i våra samhällen är, hur svaga parlamenten bli, när denna makt vill med tusenden konstgrepp spela på de nationella lidelsernas strängar. Ej minst tidningspressen, inspirerad och stundom även besoldad, har sin dryga andel i denna häxsabbat, som bildar krigens uvertyr. Vi skola i det följande se ett flagrant exempel härpå.

Marockokonflikterna. Algeciraskonferensen.

Stridigheterna om Marocko bilda ett för modärn exploatering av mer eller mindre värnlösa, efterblivna länders exploatering belysande kapitel och på samma gång inledningen till den s ä r s k i l d a grupp av konflikter, som nu förtätat sig till världskrigets skyfall. I den fransk-engelska ententen år 1904 erkände England Frankrikes företrädesrätt att ''ordna och reformera'' — d. v. s. i ett lydlands ställning bringa Marocko. Dess inflytande och verksamhet där blevo då ungefär jämförliga med Englands i Egypten, där fransmännen nu i gengäld uppgåvo sina anspråk på att jämbördigt med engelsmännen ''kontrollera'' förvaltningen. I denna reciprocitets tecken hade Marocko säkerligen aldrig givit upphov till någon farlig tvist, ty dels föll det sig rätt naturligt att Frankrike, som redan innehade Algier, där nybyggarna ofta oroades av marockanska ökenstammars angrepp, fingo ''pacificera'' landet, dels var engelsmännens intresse där av tämligen negativ art, nämligen att utestänga Tyskland och hindra det att lägga en flotta i det befästa Tanger mitt emot Gibraltar, den av dem innehavda ''nyckeln'' till Medelhavet.

Redan år 1905 stack sig emellertid Tyskland emellan, åberopande sina ekonomiska intressen och i syfte att hindra ett franskt protektorat över landet. För att giva eftertryck åt de tyska fordringarna och imponera på Marocko-sultanen företog Wilhelm II sin ryktbara färd till Tanger — han började vid denna tid benämnas

''resekejsaren'' — och avgav en förklaring att Marocko vore att betrakta som ett fritt och oavhängigt land. Denna inblandning med det hycklande, ostentativa erkännandet av Marockos frihet och oberoende hade onekligen ett starkt släkttycke med de ryska tsarernas ingripanden i Orienten, där de plägat framställa sig som folkens befriare och kristenhetens försvarare. Marocko var nog så lockande för tyskarna, som fått gnaga benen efter kolonialkalasen: Marocko var en vida fetare bit än deras torra och magra kolonier söder om Ekvatorn samt låg ju även utmärkt väl till genom sitt grannskap till Europa för att användas även som militär-strategisk pjäs i det invecklade maktspelet. Kejsarens resa åsyftade en separatuppgörelse med undanträngande av andra intresserade stater, vilket verkade som en utmaning. Efter mycken oro enades man slutligen om att hänskjuta Marockofrågan till en internationell konferens, vilken skulle söka en lösning på basis av alla makters likaberättigade ställning, genomförande av reformer och sultanatets oberoende; det sistnämnda var rent och klart gyckelspel, då ju Frankrike samtidigt skulle tillerkännas rätt att agera polis för ''ordningens upprätthållande''. På dessa vägar skulle nu kapitalism och ''kultur'' hålla sitt intåg i den gamla, skröpliga sjörövarestaten.

I Algeciras år 1906 hölls denna konferens, där även småstaterna fingo vara med på ett hörn. Den punkt, där man först lyckades uppnå enighet, rörde grundvillkoret för en dylik stats modernisering, nämligen en internationellt sammansatt ordningsmakt. De därav betingade poliskostnaderna drogo med sig som konsekvens inrättande av en marockansk ''riksbank'' med

främlingar som administratörer och väsentligen franska banker som delägare. Offentliga arbeten utbjödos på auktion åt europeiska kapitalister. Som avslutningsceremoni på det hela bugade man sig djupt för marionetten-sultanens suveränitet.

De flesta besluten kunde emellertid icke genomföras, enär ett elakartat uppror utbröt, som gav fransmän och spanjorer mycket att beställa detta och följande år. Upprorsrörelsen satte upp som motsultan mot den av Frankrike beskyddade Abd-el-Asiz en viss Muley Hafid, och inbördeskriget räckte in på år 1908. Nu kom den första allvarliga fnurran på tråden mellan Tyskland och Frankrike, i det Frankrike begärde garantier av den segerrike Muley Hafid för uppfyllande av Algeciraskonferensens bestämmelser, medan Tyskland fann sådana obehövliga. Följande år hotades freden av Casablancaaffären, där en tysk konsulatstjänsteman på grund av rymningar från främlingslegionen påstods ha blivit illa behandlad av fransk hamnpolis. Den konflikten skaffades dock ur världen genom att hänskjutas till skiljedomstolen i Haag.

Trots överenskommelsen samma år att åt Tyskland inrymma en ekonomisk förmånsställning och åt Frankrike politisk företrädesrätt i samband med ordningens övervakande skulle Marocko vålla ännu värre förvecklingar, och år 1911 blev läget farligare än någonsin dittills för världsfreden. Fransmännen måste alltjämt bekämpa uppror samtidigt med att fransmän och tyskar råkade i tvist särskilt om gruvkoncessioner. Så inträffade den vittutseende Agadir-episoden. Medan franska trupper marscherade mot huvudstaden Fez, lade sig demonstrativt tyska kanonbåten ''Panther'' på

redden vid Agadir, en kuststad vid Atlanten. Nu började krutet åter fräsa. Den gången var konflikten nära däran att tända världskrigets låga, alldenstund England på Frankrikes sida blandade sig i leken. 48 timmar var det fullständigt tyst mellan engelska utrikesministeriet och Berlin, krigsförberedelser hade redan påbörjats på engelsk sida, i det en del av flottan låg med ångan uppe, krisen hade nått gränsen till ultimatum. I sista ögonblicket lyckades man likväl även nu klara seglatsen över brottsjöarna, och en ny överenskommelse kom till stånd, vari Tyskland erhöll en del av franska Kongo i vederlag för att Frankrike nu definitivt tillerkändes protektoratet över Marocko, dock med inrymmande av garantier för tyskt kapitals verksamhet därstädes.

Marockokrisens förlopp hade låtit folken ett ögonblick skåda ned i världskrigets avgrund, och ändock bedrevos kapprustningarna med endast ännu större iver, liksom om denna kris endast vore, vilket den även i själva verket blev, en inledning till ännu starkare spänning, framkallad av förhållanden i länder, som voro sedan lång tid tillbaka ''oroliga hörn'' i vida högre grad än det jämförelsevis avlägsna Marocko.

Men innan vi gå vidare, måste vi ägna vår uppmärksamhet åt tvänne inre-politiska tilldragelser, som stått i växelverkan med de utrikespolitiska händelserna, nämligen revolutionerna i Ryssland och Turkiet.

Ryska revolutionen.

Nederlaget i kriget mot Japan med dess avslöjanden av den ryska byråkratiens många synder bragte till

utbrott det hos Rysslands många folk jäsande missnöjet. I de gamla gängorna hade styrelse och förvaltning totalt förrostat, och ur den slöhetens vördnad och skräck, som omgav självhärskardömet, höjdes upproriska röster i rikets alla landsändar. Arbetarna — särskilt de socialdemokratiska, — bildade oppositionsrörelsens avantgarde, ''intelligensen'' och en del av bourgeoisien slöto upp efter dem. Det uppgives även, att Frankrike, som fann sin ställning osäker och försvagad, sedan Ryssland förlorat sin flotta och en stor del av sina bästa trupper samt därjämte befarade, att en segrande revolution kunde vägra att godkänna självhärskardömets milliardlån, ivrigt uppmanat tsaren att släppa efter på sin makts tyglar. De mera insiktsfulla i tsarens omgivning förstodo väl även, att den växande folkstormen icke kunde besvärjas med de gamla våldsmedlen, att Ryssland för första gången stod på allvar inför de annorstädes ofta konstaterade verkningarna av ett olyckligt krig. Rysslands utåt försvagade prestige avspeglade sig för övrigt i den tyska diplomatiens allt dristigare uppträdande i Marocko. Den ryska diplomatin spelade i Marockokonflikterna en tämligen obemärkt roll.

Inom ramen för vår skildring hör nu icke de revolutionära händelsernas förlopp i tsarriket, men på sin plats kan vara att erinra om, att de främmande folken under tsarens spira intogo en rätt framskjuten plats i rörelsens böljegång, att Finland ett ögonblick lyckades befästa och vidga sin autonomi, att Polens särskilt med hårdhandskar styrda befolkning utkämpade formliga strejkbataljer med militär och polis och att Kaukasus och Östersjöprovinserna organiserade provisorisk själv-

styrelse, då den uppskrämda byråkratien lämnade allt i fullständig anarki. Dessa tilldragelser, som endast ligga åtta år tillbaka i tiden, och den blodiga framfart, som kännetecknade den omsider segrande ''ordningens'' och kontrarevolutionens hämndeakt, kunna i det nu pågående världskriget bära sin frukt i försvagad trohet mot centralregeringen i Petersburg, i försök att avskudda ett olidligt ok. Detsamma gäller möjligen även om stora befolkningslager inom det egentliga Ryssland, framför allt industriarbetarna, som år 1906 fingo lämna tusentals av sina bästa förkämpar åt fängelserna och galgarna. Ehuru det nu officiellt försäkras, att det ryska folket enigt slutit upp kring tsaren, givas likväl omisskännliga bevis för att tsardömet, medvetet om sina missgärningar, fruktar i denna stund ''den inre fienden'' — det enda land i Europa, där man kan skönja en s å d a n orsak till farhågor för krigets utgång. De stora Petersburgstrejkerna med sin politiska prägel kort före krigsutbrottet giva en tydlig vink härom, och storfurstemanifestet till det polska folket, vari lovas ''guld och gröna skogar'', fri- och rättigheter, självstyrelse m. m. verkar närmast som en ångestprodukt. ''När två skälmar träta, får bonden igen sin ko'', säger ett ordstäf, och bonden-Polen kan med lugn avvakta krigets gång i visshet om att det ändock ej kan bliva värre för detta förtrampade land än det nu varit i mer än ett sekel.

Så se vi då, hur indirekt den ryska revolutionen kan sägas spela en roll i de händelser, som slutligen lett fram till världskriget, i det den skärpt medvetenheten om inre och yttre faktorers inbördes samband i tsardömets politik: makter i det inre, aktiva i folkjäsning,

passiva i en sannolikt vitt utbredd likgiltighet för de ryska vapnens framgång ha icke kunnat uppvägas av den skenkonstitution, som gjort riksduman till en karikatyr på ett livskraftigt parlament. I ett för ett par år sedan utkommet arbete av en rysk diplomat furst Trubetzkoi, betitlat: ''Ryssland som stormakt'', vari förf. ville visa, att Ryssland ingalunda nu vore tillräckligt krigsförberett för att upptaga en kamp i Europa, pekades även med skärpa på dessa för yttre maktutveckling otillfredsställande förhållanden.

Det ligger därför kanske ej så litet sanning i det nyligen hörda påståendet, att Tyskland—Österrike slagit till redan nu i vetskap om, att Rysslands stridskrafter först om tre eller fyra år skulle nå en för dessa stater farlig styrka och större tyska truppmassor än kanske nu är av nöden behöva bindas vid den ryska gränsen.

Turkiska revolutionen och densammas följder.

Medelhavet och Balkanhalvön åter i intressenas förgrund.

1900-talets första årtionde skiljer sig märkbart från det närmast föregående decenniet genom den ökade oron och aktiviteten i staternas utrikespolitik, en aktivitet, som oavbrutet och snabbt stegrats fram till innevarande år. Samtidigt har denna oro motsvarats av mått och steg, tagna i syfte även att samla staternas inre krafter eller framtvungna av folkrörelser, som hotat att försvaga, ja rent av upplösa mindre fast sammanfogade, av olika raser och nationer sammansatta

samhällen. Sålunda har öppet medgivits, att t. ex. allmänna rösträttens införande i Österrike ej blott var en verkan av arbetareklassens aktion, utan även ett nödvändigt steg för utjämning av motsättningarna mellan landets sex olika nationaliteter. Även i Ryssland kunde förmärkas liknande, en kort tid verkande motiv, då t. ex. finnarna fingo kejserlig promulgation av sin enkammarrepresentation.

Men framför allt erbjöd Turkiet skådespelet av en snabb sakernas förändring. Dess härskare sedan år 1876, Abdul Hamid, hade hållit sitt vacklande välde uppe i en skickligt utförd äggdans mellan kivande och avundsamma stormakter, en slug politik av bara löften, som ständigt gäckade alla ansatser att genomföra reformer i det av rövareband och insurgenter uppfyllda Macedonien och som — nära nog opåtalt från det officiella Europas sida — kunde förfölja och massakrera Armeniens kristna befolkning. Meningsutbytena mellan diplomaterna om dessa olidliga förhållanden ledde till ingenting, en flottdemonstration, satt i verket år 1905 av fyra stormakter i Adriatiska havet, blev ungefär lika fruktlös, och förhållandena i Macedonien blevo endast ännu mer förvirrade genom de grekiska och bulgariska insurgentbandens inbördes fejder. Men alltjämt pratades om reformer. Därom pratades vid ett möte i Reval år 1908 mellan tsar Nikolaus och kung Edward, då den senare var ute på en rundresa för att närmare knyta ihop ''ententen'' — mot Tyskland, och samtidigt fortsattes i Konstantinopel det gamla intrigspelet, som gav ett intryck av att Turkiet betraktades som ett värnlöst byte, om vars delning man dock ännu icke kunnat komma riktigt överens. Där funnos dock

i Turkiet behjärtade män, som livligt kände nesan och skammen av landets beroende av denna tryckande och hämmande stormaktsdiplomati, män, som slutligen icke sågo någon annan räddning än i avlägsnandet från tronen av intrigspelets mittfigur, den blodbesudlade, despotiske Abdul Hamid och Turkiets ombildning till en konstitutionell stat med lika medborgerliga rättigheter för kristna och muhammedaner.

I Adrianopel höjde armén upprorsfanan. På några dagar var revolutionen genomförd, sultanen avsatt och internerad och en fri författning införd i padischans rike.

Detta oväntade kraftprov av ''den sjuke mannen'', som för en tid trasade sönder intrigernas nät, vållade stormakterna nya bekymmer, ty det tvang dem till en ny orientering i Orienten. Ett föryngrat och starkt Turkiet med en slagfärdig armé vore en alldeles ny maktfaktor att räkna med, ett hinder i framtiden såväl för eventuella annektionsplaner hos intresserade stormakter som för de fyra närmast i fråga kommande kristna Balkanstaternas länge närda planer på styckning av det återstående europeiska Turkiet med Konstantinopels erövring som hägrande slutmål. Nu vaknade även åter Rysslands och Österrikes sedan konventionen i Mürzsteg år 1903 något dämpade rivalitet på Balkan, och Italien, anande fara i dröjsmål, redde sig att gripa Tripolis, som det med Frankrikes goda minne för visade tjänster på Algeciraskonferensen fått anvisning på.

Under den rubbning, som dessa händelser framkallade på Balkan, passade Österrike på att helt frigöra sin sedan 1878 innehavda arvedel Bosnien och Herzego-

wina från alla traktatsband och inlemma dessa länder — utan att Ryssland då fann lägligt att gå utöver en verkningslös, platonisk anmärkning — som provinser i Donaumonarkien. Därmed hade den sista trasan av Berlinkongressens välordnade garderob skattat åt förgängelsen, men det av Österrike tagna steget, som av Rysslands nationalister kändes som ett hårt slag mot slavismen, fick verkningar, som leda oss över till de världskriget omedelbart föregående tilldragelserna.

Tripoliskriget.

Den tredje och minste brodern i tremaktsförbundet, Italien, har understundom hörts i den bullrande konserten, men ständigt spelande andra fiol. Gång efter annan har landet med de stolta romare-minnena sökt skjuta sig fram och lika ivrigt som någon annan stormakt drivit expansionspolitik. Men ett oblitt öde har låtit de flesta dess företag misslyckas. Försöket att erövra Abyssinien slog fel, planerna på Tunis korsades av Frankrike, på andra sidan Adriatiska havet låg Albanien lockande, men förblev oåtkomligt, knappt unnat Italien av Österrike; i Nordafrika fanns emellertid ännu ett område över, nämligen det som mindre värdefullt ansedda Tripolis, som ingen förmenade Italien att bemäktiga sig mer än landets skyddsherre Turkiet, som vid den tidpunkt, vi nu behandla, år 1911, var fullt upptaget med att efter revolutionen ordna sina inre förhållanden och dessutom måste vara på sin vakt mot Balkanstaterna, i det dessa visade håg att gå bröstgänges fram mot sin forne husbonde.

En eskader och en expeditionshär sändes över att taga landet i besittning och man antog allmänt, att det hela endast skulle bli en ''militärpromenad''. Därutinnan räknade man likväl fel, ty Tripolis' befolkning reste ett oväntat starkt motstånd mot inkräktarna och lade i dagen en ''patriotism'' minst lika glödande i försvaret som italiensk ''patriotism'' i angreppet. Detta Tripoliskrig har kastat bjärt ljus över ''nationalismens'' styrka hos folken, har visat oss, att nationaliteternas rätt, som varit en av kärnpunkterna i den liberala bourgeoisins politiska codex, långt ifrån att respekteras, fastmer brutalt trampas under fötterna och att bakom dessa täta kränkningar, vartill även hör den tyska inmarschen i dessa dagar i Belgien, står kapitalismens brutala moral. Befolkningen i Tripolis ville icke veta av främlingsväldet, den höll fast vid sin förbindelse med Turkiet, den lämnades ej ordet, att fritt besluta om sitt öde, utan betraktades blott som en bonde i schackspelet att flyttas undan, när den stod i vägen för ett överfall, som i sin ordning sattes i scen i en falsk och förvanskad italiensk fosterlandskärleks namn. Övergreppet var så mycket mera flagrant som ju detta samma Italien bort erinra sig, att det självt under ett 50-tal år från 1820- fram till 1870-talet lidit och kämpat för sin nationella pånyttfödelse och sin nationella enhet. Intet visar dock klarare, hur denna med kapitalistisk-materiella strävanden sammanvävda nypatriotism, förnekande den ideella grundvalen för all verklig patriotism, nämligen aktningen för andra nationers rätt, går som en epidemi över världen än det förvånande faktum att även italienska socialdemokrater, såsom t. ex. en Bissolati, gil

lade som ''en nödvändighet'' den militära aktionen mot Tripolis samtidigt med att det ungturkiska partiet i Konstantinopel därigenom förlamades i sitt gagneliga arbete på den turkiska statens nydaning.

I Tripolis alltså förnekelse av en nations rätt — men i fråga om Sydtyrolen, Triest och Istrien med italiensk befolkning lydande under Österrike ''irredentistisk'' propaganda och — trots den officiella vänskapen med Österrike inom Trippelalliansen det aldrig ur sikte släppa målet att återbörda dessa landsdelar åt Italien. Där stöta vi emellertid på en ömtålig punkt i detta förbund, nämligen italienarnas aldrig med än så raffinerade diplomatiska konstgrepps hypnotism sövda antipati mot Österrike, vartill kommit en växande rivalitet om Albanien. Folkstämningen i Italien, hur förbittrad den än stundom varit mot den romanska systernationen Frankrike i trängseln och tävlan om Nordafrika, har följaktligen de senare åren börjat vända åter i sin forna strömfåra, och det förklarar till god del, varför Italiens hållning i det begynnande världskriget är osäker och vacklande.

Balkankriget 1912.

De moln, som upptornade sig över de västra Medelhavstrakterna, drogo österut. De sände på sin väg ett kulregnstänk över Tripolis för att därifrån fortsätta in över Balkan.

Misstänksamt och avvogt hade Balkanfurstarna och deras rådgivare följt händelsernas gång i Turkiet. Länge närda planer att förverkliga den gamla drömmen

om turkarnas fördrivning ur Europa befarades komma att korsas av ett föryngrat och starkt Turkiet. En turkisk författning, som i fråga om medborgerliga fri- och rättigheter likställde muhammedaner och kristna, berövade dem ett av deras trumfkort: beskyddet av de kristna. Ett tolerant Turkiet var åter en verklig makt vid Bosporen. Rövarhantverket i Macedonien skulle upphöra att vara en mer eller mindre legitim orientalisk näringsgren.

För ett ögonblick glömde alltså dessa stater — Serbien, Bulgarien, Grekland, Montenegro, medan Rumänien höll sig försiktigt i bakgrunden — sina inbördes tvister och samlades i ett Balkanförbund, vars uppgift vore att tillika med Turkiets utrangering ur Europa ånyo uppdela halvön. Där fanns onekligen i detta förbund en riktig tanke, nämligen att utjämna statsgränserna efter nationaliteter och språk. Emellertid syntes det stöta på nästan oövervinneliga svårigheter i de landsdelar, särskilt Macedonien, där nationaliteterna — att nu ej tala om de religiösa trosbekännelserna — voro blandade om varandra som färger och figurer i ett kaleidoskop. Sist eller icke alls i räkningen kom den turkiska befolkningen, som dock kunde åberopa sig på en mer än 400-årig hemortsrätt och långt ifrån var så trätlysten som de kristna Balkanstammarna inbördes.

Vilken andel möjligen någon stormakt kan ha haft i bildandet av detta Balkanförbund skall icke här närmare beröras — nog av, de förbundne funno tiden inne att, medan Turkiet var invecklat i sitt Tripolistrassel med Italien, som t. o. m. förklarat Turkiet krig, mobilisera sina arméer. Hösten 1912 sände de Turkiet sina

krigsförklaringar, och ett av de blodigaste krig i nyare tid tog sin början, följt även av massmordens ''teknici'' med livligaste uppmärksamhet för lärospån fram till den stora kraschen, varpå mången i åratal väntat.

Ett krig på Balkan och i all synnerhet, om hela halvön droges in däri, var alltid farligare för freden mellan stormakterna än en Marockokonflikt, en östasiatisk tvist eller en Tripolis-ockupation. Att ''världsbrandens'' första lågor fladdrat i dessa trakter är nästan bevis för en rytmisk lag, för höjd och fall i en ton, som vibrerar en tid långt bort från anslagspunkten för att åter stiga med ny styrka från denna. Åter drog sig ovädret samman över Bosporen, åter möttes här rivaliserande syften och strävanden, men i vilket förändrat läge till varandra, jämfört med 1877 och 1878, befunno sig icke nu de stora förmyndarna — stormakterna! Nu stodo vid varandras sida de forna motståndarna England och Ryssland på vakt mot av Tyskland understödd österrikisk framryckning till Aegeiska havet, nu var Frankrike en betydande röst även i meningsutbytet om Orienten, nu drog Italien ut i sitt Tripoliskrig i hopp att samtidigt vinna fotfäste i Albanien och turkiska farvatten. Men i ett avseende var läget sig likt: Man unnade varandra ingenting alldeles som på 70-talet, diplomatin rörde sig i samma tankegång, nämligen att stormakterna, hur oeniga de än voro, skulle ha den bestämmande utslagsrösten. Men denna gång kom ingen Berlinkongress till stånd, ty därtill var oenighetens och den lurande misstänksamhetens vanmakt för stor — och till sin egen ofärd räknade Turkiet ej nu med Balkanstaternas samfällda mod att våga handla utan pekpinne.

Under ängslan för eget skinn läto då farbröderna de ostyriga pojkarna slåss — i ängslan för vad som skulle följa därefter.

Hösten 1912 utbröt kriget. Världen förvånades över slagkraften hos de allierade småstaternas arméer, en förvåning, som tydligen berodde på överskattning av den turkiska hären, vars intendentur befann sig i ett genomuselt skick. I en rad av oerhört blodiga drabbningar — vid Kirkkilisse, Lyle Burgas, Komanowo — drevos de turkiska trupperna ur sina ställningar. Även grekerna gingo denna gång segerrikt fram och satte kronan på sitt fälttåg med det av dem länge eftersträvade Salonikis erövring, medan montenegrinerna däremot ej kommo ur fläcken med sin belägring av Skutari i Nordalbanien. I sitt segerlopp fram mot Konstantionpel, vars erövring — en återerövring efter mer än fyra sekel av den österländska kristenhetens metropol — var krigets mål, hejdades bulgarer och serber av stormakternas där omsider vid Balkanhalvöns ömtåligaste punkt eniga bud: hitintill och icke vidare! I denna den yttersta faras stund förde vidare en revolution i Konstantinopel ungturkarna åter till makten; man repade åter mod på den turkiska sidan, och såväl Adrianopel som Skutari höllo fortfarande stånd mot de allierades upprepade angrepp.

Ända dittills hade Balkanförbundet handlat enigt och beslutsamt. När nu stunden nalkades att gripa segerns frukter, upphörde enigheten, denna enighet, som även dessa staters fåtaliga socialdemokrater kunde betrakta såsom i och för sig nödvändig och möjligen till gagn för en demokratisk federation, och åter trädde i dagen den egennyttiga missunnsamhet och tävlan, som

även tjänat en Abdul Hamid som medel att hindra i många år en anstorm mot det turkiska väldet. Det gamla kivet började på nytt. På Frankrikes och Englands bedrivande samlades då omsider en sändebudskonferens i London, som likväl ingenting kunde uträtta och genom sin vanmakt blev ett åtlöje för all världen. I allt detta virrvarr inledde då Balkanstaterna särskilda underhandlingar med Turkiet och avslöto separatfreder med denna makt — för att samtidigt eller strax därefter råka i luven på varandra, nämligen Bulgarien med Serbien och Grekland om de blandade språkområdena. Så flammade kriget mellan dessa stater, varvid även Rumänien, som hittills hållit sig i bakgrunden, fruktande bulgarisk hegemoni på halvön, fann tiden inne att låta sina trupper rycka över Donau, hotande Bulgariens huvudstad Sofia — detta för att stäcka bulgariskt övermod, skaffa sig med minsta möjliga risk en anpart av bytet och återställa ''jämvikten'' på Balkan. Samtidigt blevo bulgarerna i grund slagna av serber och greker, varvid Turkiet passade på att åter besätta det av bulgarerna omsider erövrade, men nu av dem svagt försvarade Adrianopel, som det sedan behöll, medan Grekland lyckades bevara i okvald besittning sin stora vinst Saloniki. I freden i Bukarest, där de olika parterna slutligen gjorde upp sina mellanhavanden — utan att stormakterna kunde göra någonting däråt — avtvang Rumänien även Bulgarien en gränsreglering, som gav det som god pris Silistria med kringliggande område vid nedre Donau. Så ''ordnade sig'' åter förhållandena efter oerhörda förluster av människoliv och egendom med återverkningar även i affärsstockning och arbetslöshet i Österrike och i österrikisk

mobilisering, utan att, som sagt stormakterna, vid vart steg misstänksamt bindande varandra, kunde röra ett finger.

Endast i fråga om Albanien visade de ett ögonblick prov på något större enighet, men här växte samtidigt upp en ny konflikt, nämligen mellan Österrike och Serbien. En hamn vid Adriatiska havet hade Serbien länge eftersträvat, men städse hade Österrike stått hindrande i vägen; Serbien behövde denna hamn även för att kunna frigöra sin handel från beroendet av Österrike-Ungern, i vars intresse det däremot låg att hålla Serbien både i politiskt och ekonomiskt avseende under sin lydno, varjämte det icke utan skäl kunde misstänka, att ryska regeringen, allt starkare trängd och pådriven av ryskt-panslavistiskt hat mot Donaumonarkien, stode bakom Serbiens krav. Därtill kom att även Grekland, Serbiens bundsförvant mot det gentemot Österrike vänligt stämda Bulgarien, gjorde gällande anspråk på av greker bebodda områden i Sydalbanien, medan Turkiet bedrev intriger bland Albaniens rätt talrika muhammedanska befolkning. Det är då lätt att förstå, med vilka känslor man på olika håll i Orienten betraktade den konstprodukt, som blev det slutliga, magra resultatet av stormakternas Londonkonferens. Man skapade ett furstendöme Albanien, som varken kunde gå eller stå. Man hade att skaffa dessutom med ett för statsbildning nästan omöjligt folk, denna albanesiska stam, som bevarade in i 20:de seklet sina gamla sedvänjor, clanens alla barbariska kvarlevor, som bestod av kristna och muhammedaner i brokig blandning, men i lika mån övande nävrätt och självhämnd i ständiga stamfejder. Ett sådant folk

skulle nu plötsligen rycka upp till en modern stat, fastän det härför saknade alla inre förutsättningar, vilket låter sig sägas i detta särskilda efterblivenhetsfall, hur mycket än även albanerna, som dock aldrig haft en särskilt svår ställning under det turkiska herraväldet, kunnat åberopa sin nationalitetsrätt. Dit sändes nu att ''regera'' den stackars fursten av Wied, att slita med hälsan och bekymren den inhemska furstetiteln ''m'bret'' av Albanien — en kort, nu tynande saga om ständiga oroligheter och fejder, som holländska gendarmeriofficerare förgäves sökt dämpa, tills slutligen furstens maktområde av upproriska skaror begränsats till Durazzo med omnejd.

Så löpte då Balkanförvecklingarna ut i en ny sakernas ''ordning'', utan att Balkanfrågan fick en varaktig lösning. De lämnade fastmera kvar hos sydslaverna, särskilt serberna, en oerhörd bitterhet mot den, som de betraktade som sin förnämsta fiende, nämligen Österrike.

Rustningsminskning och interparlamentariska konferenser.

Tiden närmast före Balkankrigets utbrott bevittnade man försök att åvägabringa en paus i de under senare tiden feberaktigt påskyndade rustningarna. Det gällde närmast att bringa till stånd en överenskommelse mellan Storbrittannien och Tyskland om begränsning av flottrustningarna från en viss tidpunkt och enligt en viss norm. England hade hittills byggt örlogsfartyg enligt regeln att alltid se till, att den brittiska

flottan städse vore likvärdig med tvenne andra stora sjömakters flottor tillsammantagna, d. v. s. ''tvåmaktsstandard'', och då av alla fastlandsmakter Tyskland kraftigast drev på sina sjörustningar, blev detta land även normgivande för de engelska rustningarna, vartill medel även villigt beviljades under den mot tyskarna allt fientligare stämning, som hade sin djupaste rot i koloniala och merkantila konkurrensmotiv. Tanken att sakta rustningsfarten — något annat inneburo icke dessa förberedande steg till ett senare i utsikt ställt avbrott i rustningarna — utgick från engelska politiker, och engelske marinministern Winston Churchill ställde sig ingalunda ovillig att under förutsättning av lojalitet från Tysklands sida frångå principen att sträcka två nya engelska kölar mot var ny tysk köl. Socialdemokraterna både i England och Tyskland konstaterade en ljusning i de föga tillfredsställande förhållandena mellan de båda makterna, medan den tyska regeringen syntes tämligen reserverad.

Av de nätt och jämnt påbörjade förberedelserna till en överenskommelse blev slutligen ingenting, men de markerade likväl ett ögonblick av mindre hetsig stämning... så som det ofta varit fallet just före en hotfull tingens vändning. Den ifrågavarande episoden var blott en förrädisk ljusglimt av den sjunkande freden.

En företeelse av liknande art ha även de interparlamentariska fredskonferenserna varit. Med särskilt livligt intresse ha dessa omfattats av franska politiker ur skilda partiläger, och ännu är i friskt minne, hurusom även den tyska socialdemokratin lät sig representeras vid den konferens, som år 1912 hölls i Bern, där

särskilt Bebel hyllades även av de borgerliga fredsvännerna. Den senaste tiden har varit t. o. m. ovanligt rik på internationella fredsmanifestationer av ena eller andra slaget — tvivelsutan i den skärpta känslan av att de väldiga rustningarna närmade sig den kritiska tidpunkt, där det komme att gälla: antingen — eller. Åt vilket håll skulle vågen slå? Voro fredens krafter nog starka att inverka på balansen? Eller måste man befara, att den väntade stora katastrofen — ödesdiger ur alla synpunkter — skulle och måste komma? Kunde i yttersta hand det medel bringas till användning, som första gången bragtes på tal redan år 1907 vid den internationella socialistiska arbetarekongressen i Stuttgart, nämligen en den internationella socialdemokratins massaktion mot kriget eventuellt även i generalstrejkens form eller i form av en arbetsnedläggelse inom vapenindustrin eller överhuvudtaget i de industrigrenar, som ägde direkt betydelse för krigsförberedelserna? Det är spörsmål, som klart visat, att faran för ett världskrig stod för dörren. Liksom av ett öde, hur tydligt vi än kunna urskilja de stora drivfjädrarna, ha tingen drivits framåt till sammanstötning och sammanstörtning, och detta ödes fetischer endast äro denna nationalpatetiska vädjan till folken och dessa kejserliga och kungliga proklamationer med osmakliga åberopanden även av ''härarnas gud'' som inledning till bataljen.

"Storserbisk" jäsning.

Serajevo-attentatet — gnistan till kruttunnan.

I vår skildring ha vi stundom framhållit den panslavistiska rörelsens och agitationens betydelse för förhållandenas gestaltning mellan Ryssland och Österrike. Den hade under årens lopp i hög grad bidragit till att skärpa misstänksamheten mellan dessa stater och gång efter annan störande ingripit på Balkanhalvön. Då Österrike år 1908, begagnande sig av den inre oron i Turkiet under revolutionen, förvandlade Bosnien och Herzegovina från ockupationsområden till en med Donaumonarkien helt införlivad landsdel, var detta ett streck i räkningen för rysk politik, för den panslavistiska propagandan, för Serbien, där man drömt om ett ''Storserbien'' och där man nu ännu livligare kände, hur Österrikes arm lade sig hårt om det lilla landet. Balkankrigen, först mot Turkiet, sedan mot Bulgarien, gåvo visserligen Serbien en rätt betydande områdesutvidgning, men vägen till Adriatiska havet förblev fortfarande stängd.

Hos alla serber inom och utom Serbien voro Wien och Budapest, tyskar och magyarer lika hjärtligt hatade. Redan för några år sedan blottades vidden och djupet av detta hat under den ryktbara högförräderiprocessen i Agram, som säkerligen gav det österrikiskungerska utrikesdepartementet många vapen i händerna och i alla händelser var ett giv akt för vad som försiggick i grannlandet och gränstrakterna. Senare hälften av år 1913 förflöt emellertid lugnt i jämförelse med den spänning, som rådde de sista månaderna av

år 1912 — samtidigt med den extra internationella socialdemokratiska kongressen i Basel. Då stod ett ögonblick barometern på storm, och kongressen var särskilt inkallad av Internationella Socialistiska Byrån i Bruxelles på uppfordran av den österrikiska socialdemokratin och i akt och mening att giva den stödet av en internationell manifestation för fredens bevarande. Ännu en gång drog dock ovädret förbi. Enligt vad det uppgivits, lade då tyska regeringen en återhållande tygel på det mobiliserande Österrike, ehuru man för visso kunde förutse, att man i framtiden komme att återuppleva kritiska och farliga ögonblick för den evinnerliga Balkanhärvans skull.

Det lugnade likväl av — åtminstone på ytan. Så inträffade då plötsligt för endast ett par månader sedan en tilldragelse, som med ens förändrade läget, som åter satte lidelserna i brand, som slungade gnistan till den stora explosionen. Liksom för att besegla Bosniens nära och oupplösliga anknytning till Österrike-Ungern avlade österrikiske tronföljaren Franz Ferdinand, vilken vid sidan av den ålderstigne och skröplige Franz Joseph sedan en tid varit rikets verklige regent och vilken i slaviska kretsar var illa tåld för sina, efter vad ryktet ville förmäla, antislaviska tänkesätt, ett högtidligt besök i Bosniens huvudstad. Där kastade några serbiska gymnasister bomber mitt under högtidligheterna mot tronföljaren och hans gemål, som efter några timmar avledo.

Den bomb, som dödade den österrikiske kronprinsen, var i själva verket den första projektilen i det krigets drama, som nu går över världsscenen. Den fasa, som attentatet — denna gång härrörande av tyd-

ligt nationalistiska motiv — framkallade allestädes, kunde endast överträffas av det fruktansvärda allvar och de vittutseende följder och verkningar, inför vilka den europeiska diplomatien ställdes. Ingen kunde betvivla, att bomberna voro signalen till en sista diplomatisk skottväxling före den allt omvälvande krigsförklaringarnas krasch. När Österrike, fullt medvetet om vad som försiggått och försiggick i sammansvärjningens härd, Serbien, fordrade av serbiska regeringen att såsom garanti för en opartisk undersökning av attentatets ursprung få genom särskilda ämbetsmän övervaka och kontrollera rättegången mot i attentatet inblandade serbiska officerare, avslog Serbien denna fordran. Då fann Österrike måttet rågat, mobiliserade mot den lilla Balkanstaten och ställde konflikten på ultimatum — denna gång med Tysklands oförbehållsamma gillande och under Rysslands lika klart manifesterade partitagande för Serbien.

Därmed var det icke längre möjligt att begränsa, att lokalisera vad som inträffat till en separatuppgörelse mellan Serbien och Österrike. Den sistnämnda maktens strängt taget självtillvällade förmynderskap över Serbien växte lavinsnabbt till en internationell konflikt. Gnistan blev en brand, vars eldtungor slicka alla den gamla världens länder och hav.

I engelska parlamentet vid krigsutbrottet.

I denna exempellösa kris, där vi ännu endast kunna skönja utvecklingsförloppets stora allmänna drag, ha de krigsutbrottet närmast föregående tilldragelserna

utspelats med en snabbhet, som överraskat och liksom ett ögonblick bedövat folken. Det är som om agenser utanför deras fattning och räckvidd obevekligt bundit och behärska dem. Mobiliseringsordern slås upp — alla måste lyda, marschera, de flesta ej medvetna eller blott halvt medvetna om vad som bragt dem i detta förfärande läge. Parlamenten, folkens representanter i dem ha stått nästan lika oförberedda inför dessa fruktansvärda avgöranden. Städse ha de utrikespolitiska angelägenheterna — mestadels under föregivande av förhandlingars ömtålighet för offentlighet eller med anförande av diplomatins nödtvång understundom att handla raskt och fritt, medan långsamma förhandlingar dock för visso skulle verka lugnande och utjämnande — undandragits folkrepresentationernas kontroll. Där på detta farliga område av stats- och samhällslivet, där i en vital punkt för nationernas trygghet, för fredens och framåtskridandets arbete har den verkställande makten — i detta fall diplomati och krigsledning — alltför fria händer till fredens äventyrande. Diplomati och militarism ha därför möjlighet att hand i hand utsätta folken för situationer, över vilka de slutligen icke äro herrar.

Det är påfallande för envar, som erinrar sig de senaste månadernas tilldragelser, hur vanmäktiga och betydelselösa parlamenten varit i de flesta länder. Om denna företeelse är en avspegling av folkopinionens förvirring, yrvakenhet och omedvetenhet, må lämnas därhän, men väl vågar man påstå, att en mångårig, oavlåtlig kontroll över utrikespolitiken skulle ha skapat en förfarenhet, en kännedom och en vakenhet i dessa viktiga ting, som nu hade kunnat verka återhållande

till gagn för freden. Även socialdemokratiens stämma har i krigsförklaringarnas högflod förstummats, dränkts i statschefernas svassande proklamationer, som tyvärr fått ersätta parlamentens överläggningar och beslut. Däruppe på samhällets höjder handlar man som i den gamla kabinettspolitikens dagar. Där har man slutligen velat kriget, och kriget kom, nalkades dygn för dygn, timme för timme.

I e t t parlament, nämligen det engelska, det äldsta i det moderna Europa, har likväl kontakten mellan regering och folkrepresentation i utrikespolitiska frågor städse varit livligare än i andra stater, oaktat eller kanske snarare beroende på att denna utpräglade handels- och industristat har att dag från dag taga ställning på grund av sin utsträckning och sina intressens friktionspunkter i alla delar av världen till förhållanden och konflikter, som omedelbart beröra näringslivet. Storbrittannien är kanske mer utrikespolitiskt känsligt än andra stater.

Det engelska underhuset har verkligen diskuterat världsläget. Om ock även det otillfredsställande, har dock detta parlament hört den ansvarige ministern sir Edward Grey i ett långt tal utveckla den engelska regeringens åtgöranden och synpunkter, ett tal, som även kan betraktas som ett adekvat uttryck för den engelska bourgeoisiens uppfattning och ur denna synpunkt bildar ett så viktigt tidsdokument, att det här är på sin plats att de väsentligaste synpunkter, varur Grey betraktade krisen och kriget, något vidröras. Men hans tal lämnades ingalunda obesvarat; tvärtom höjdes ännu i de sista spännande ögonblicken röster, socialdemo-

kratiska och liberala, mot den politik, som även dragit Storbrittannien in i kriget.

Den 3 aug. höll Grey sitt tal i underhuset.

Han började med en förklaring att freden ej kunde bevaras i Europa, sedan Tyskland och Ryssland förklarat varandra krig. Han hade gjort allt för att bevara freden de senare åren, och dessa ansträngningar hade krönts med framgång i fråga om Balkan. Nu vore fredens bevarande ej längre möjligt, ty dels hade det varit knappt om tid, dels hade man på vissa håll varit benägen att driva sakerna ända hän till stor fara för freden. Han ville betrakta krisen från brittisk synpunkt, åberopade ''brittiskt intresse, brittisk heder och brittiska förpliktelser'' samt lovade att framlägga dokument, som kunde visa, hur allvarligt England strävat att bevara freden. Särskilt strök han under regeringsansvaret inför parlamentet: ''Jag har'', yttrade han, ''lovat huset och premiärministern har lovat huset mer än en gång, att, om någon kris som den närvarande skulle inträffa, skulle vi taga ordet i Underhuset för att säga detta, att det vore fritt och obundet att bestämma Englands hållning, att vi icke vore bundna av någon hemlig förbindelse.''

Därefter gick han in på en karaktäristik av alliansgrupperna. Trippelententen var ingen allians, blott ''en diplomatisk grupp''. I Balkankrisen år 1908 hade Grey lovat ryska sändebudet i London ''blott diplomatiskt stöd''. Saken ginge tillbaka till Marockokrisen år 1906 och Algeciraskonferensen. Det var under en valsommar med skingrade ministrar. Då hade han icke kunnat lova väpnat stöd åt Frankrike i ett

krig med Tyskland, med mindre han stöddes av en allmän mening, när det ögonblicket komme, men han trodde, att, om krig påtvunges Frankrike av Tyskland för Marockos skull, vore den allmänna meningen villig att stödja Frankrike. Denna ståndpunkt fann den franska regeringen rimlig, men anmärkte: ''Om ni anser möjligt, att allmänna meningen i England vid en plötsligt inträffande kris ger er rätt i att med vapenmakt stödja Frankrike, vilket ni nu icke kan lova på förhand, — med mindre än att någon förhandling ägt rum mellan till lands och sjös militärt sakkunnige, skulle ni icke kunna ge detta stöd, även om ni ville, när den tiden kommer''.

Grey accepterade då en dylik konferens med förbehåll att Englands handlingsfrihet icke bundes. Konferensen ägde rum år 1912. Då diskuterades saken i kabinettet. Till förhandlingarnas ytterligare belysning uppläste Grey ett brev av 22 nov. 1912 till franske ambassadören i London. Där framhölls åter engelska regeringens handlingsfrihet: det militära samarbetet innebure intet tvång för något fall i framtiden. Men — ett viktigt men — om endera regeringen hade stark anledning att vänta ''ett opåkallat angrepp från någon tredje makt'', kunde det bli fråga om väpnat bistånd, ja t. o. m. om det inträffade någonting, ''som hotade den allmänna freden''; då skulle båda regeringarna överlägga om åtgärder för att ''förekomma angrepp och bevara freden''. Detta brev vore en utgångspunkt för bedömande av det närvarande läget. ''Vi'', sade Grey, — med en udd åt Tyskland — konstruera ingenting, som ägt rum i våra diplomatiska förhållanden till andra makter.''

Varför Frankrike inblandats? I Marockokrisen hade det ursprungligen gällt en tvist, som rörde Frankrike — nu däremot vore det fråga om en tvist mellan Österrike och Serbien. Där är början. ''Ingen regering och intet land'', fortsatte Grey, ''har mindre önskat att indragas i krig på grund av tvisten mellan Österrike och Serbien än Frankrike''. Det har indragits till följd av sin förpliktelse mot alliansen med Ryssland. I en sådan ställning befann sig däremot icke England.

Men vilken var då Englands ställning? Han ville endast peka på de varma känslorna nu mellan dessa fordom ständigt tvistande nationer. Denna vänskap framträdde i det faktum att den franska flottan nu befunne sig i Medelhavet, varigenom Frankrikes norra och västra kuster voro blottade på försvar. Så avgav Grey följande viktiga förklaring: ''Om en främmande makts flotta, som vore invecklad i ett krig, vilket Frankrike icke hade velat, seglade in i Engelska kanalen och bombarderade de franska kusterna, skulle vi icke kunna stå som åskådare med armarna i kors, utan att vidtaga någon åtgärd. Detta, tror jag, är den allmänna känslan i vårt land. Nu stå vi inför ett krig på liv och död, vars följder ingen kan förutse''.

I förbigående anmärkande, att Italien hållit sig tillbaka, därför att Trippelalliansen avsett ett försvarskrig, men detta krig nu vore ett anfallskrig, betonade Grey ytterligare, att England ej kunde stå neutralt i detta osäkra läge. Vid ett infall i Kanalen måste det draga sin flotta från Medelhavet, men då måste den franska flottan stanna där: ''inom några veckor funnes

ingen särskild trafikled, som *icke* vore *vital* för England''. Då räckte det ej med en neutral hållning inför sådana risker. Följaktligen hade Grey avgivit följande försäkran till den franske ambassadören: ''Om den tyska flottan seglar in i Kanalen eller passerar Nordsjön i syfte att företaga fientliga operationer emot de franska kusterna eller den franska skeppsfarten, skall brittiska flottan lämna allt det skydd den mäktar.'' För ett sådant fall, som *ännu icke* innebar en krigsförklaring, var England förpliktat att gå till angrepp.

Han hade hört, att Tyskland vore berett att förklara, att dess flotta ej skulle angripa Frankrikes norra kuster, men det vore ett alltför trångt begränsat löfte. En allvarsammare sak hade nu emellertid tillstött, nämligen *frågan om Belgiens neutralitet*. Grey gav en överblick av denna neutralitets historia och natur.

Det för Englands ställning till Belgien bestämmande aktstycket var 1839 års neutralitetstraktat. År 1870 sattes denna neutralitet på spel. Här kunde nu Grey mot Tyskland spela ut själve Bismarck, som år 1870 gav Belgien försäkran om att dess neutralitet skulle respekteras, om den andra krigförande makten respekterade den. Vidare åberopade Grey uttalanden av Gladstone. Denne hade yttrat: ''Jag kan ej underskriva den satsen att garantiens enkla faktum är bindande för alla dem, som ställt den, utan hänsyn till den särskilda ställning, vari de befinna sig vid den tidpunkt, då anledning inträder att skrida till handling i kraft av garantien — — —. Den omständigheten att en garanti redan är i kraft är nödvändigt en viktig

faktor, som vi äro tvungna att taga i betraktande. Där gives även detta ytterligare skäl, som vi alla måste djupt förstå, nämligen det allmänna intresse, som vänder sig mot en obegränsad utvidgning av en makt, vem det vara må.'' Traktaten intresserade även neutralitetsgaranterna, framhöll Grey, och Englands intressen vore i dessa avseenden icke trängre eller mindre allvarliga nu än år 1870.

Därefter redogjorde han för de sista dagarnas meningsutbyten före krigsutbrottet mellan de engelska, tyska och franska regeringarna om Belgiens neutralitet. En likalydande fråga om de två sistnämnda ville respektera denna hade han telegraferat till Paris och Berlin. Franska regeringen svarade: ''Franska regeringen har beslutat att respektera Belgiens neutralitet, och endast i det fall att någon annan makt kränker denna neutralitet, skulle Frankrike finna nödvändigt att handla på annat sätt.'' Tyska regeringen svarade: ''Utrikesministern kunde ej giva svar, innan han rådfört sig med kejsaren och rikskansléren.'' Han hade tillagt, att han betvivlade, om Tyskland kunde ge något svar alls, ty ett svar kunde i krigsfall ha den mindre önskvärda följden att uppenbara en del av den tyska fälttågsplanen.

I samband med denna märkliga upplysning avslöjade Grey ett förslag av Tyskland att England skulle nöja sig med ett tyskt löfte om att efter kriget återställa Belgiens neutralitet. Grey hade svarat, att England icke kunde köpslå om förpliktelser i avseende på Belgiens neu-

tralitet och på belgiska kungens anhållan att England skulle intervenera hos tyska regeringen, kunde han blott hänvisa till att detta redan skett, men förgäves.

Om nu Belgien tvunges att tillåta kränkning av neutraliteten, vore det bundet och fängslat, fortsatte Grey, tilläggande följande för små staters rätt ömmande ord: ''Det enda dessa mindre stater önska är att bli lämnade i fred — det enda de frukta är att deras oberoende ej skulle kunna bevaras.'' Åter citerade han Gladstone: ''Vi ha ett intresse av Belgiens oberoende. Det ligger i svaret på frågan, om vårt land kan lugnt åse förövandet av det gräsligaste brott, som någonsin fläckat historiens blad, och vi sålunda göra oss medskyldiga i förbrytelsen.'' Med Belgiens oberoende fölle även Hollands.

Sin uppfattning av Englands ställning och förpliktelser i dessa ödesdigra ögonblick sammanfattade därpå Grey sålunda:

Om Frankrike besegras i en kamp på liv och död och förlorar sin ställning som stormakt, om Belgien komme under tyskt inflytande och sedan Holland och Danmark, bleve Gladstones ord sanna. Det kunde låta säga sig att vi kunde spara på vår styrka och intervenera vid krigets slut för att bringa tingen åter in på rätta banor, men talaren betvivlade, att, om England undandroge sig sina heders- och intresseförpliktelser gentemot den belgiska traktaten, denna, vilken materiell makt England än kunde äga vid krigets slut, skulle kunna uppväga förlusten av andra nationers aktning. Med i eller utanför kriget skulle för övrigt vår utrikeshandel råka i stockning, icke

därför att handelsvägarna vore stängda, utan därför att det överhuvudtaget icke funnes någon handel.

Utanför kriget skulle vi icke kunna bruka vår nationella styrka till att hindra hela västra Europa att falla under en enda makts välde, och vår moraliska ställning skulle försämras. Så långt Englands förpliktelse sträckte sig, måste det ju även taga i betraktande sitt oerhörda ansvar i Indien och annorstädes.

Frågan om neutralitetens kränkning vore den avgörande. Det hade stått England öppet att förkunna en neutralitet utan villkor, men det hade ej kunnat handla så. Både förpliktelserna mot Frankrike och i fråga om skyddande av Belgiens neutralitet hindrade en dylik neutralitet.

Så löd detta märkliga tal, som helt visst blir ett av den moderna historiens viktigaste dokument. Å de konservatives vägnar förklarade sig Bonar Law fullt enig med regeringen. Irländarnas partichef Redmond slog fast, att den irländska demokratin i allt anslöt sig till regeringens uppfattning. Ulstermän och katoliker begravde nu stridsyxan.

Arbetarepartiets män markerade i viss mån en avvikande mening. Macdonald yttrade, att han skulle ha föredragit att tiga i dag, men omständigheterna tilläte honom ej. Hur mycket man än kunde invända mot Greys slutsatser, kunde man likväl icke undgå intrycket av ett djupt allvar i hans vädjan. Tal. trodde dock, att han hade orätt och att den regering, å vars vägnar han talade, hade orätt. Han trodde att det även skulle bli historiens dom.

Verkan nu i detta hus av Greys tal skall icke bliva dess sista effekt. ''Jag måste säga'', yttrade tal.,

''utan att utmana, att om Grey kommit i dag och sagt oss att vårt land vore i fara, skulle jag ej brytt mig om, till vilket parti, till vilken klass han vädjade. Vi skulle då rösta åt honom de pengar, som behövdes, och vi skulle gå än längre, ty vi skulle själva erbjuda honom dem — o m landet vore i fara. Han hade dock ej kunnat övertyga mig och mina meningsfränder om att så är fallet. Jag är viss om att, när hans tal blir synligt i tryck i morgon, skall han ej kunna övertyga en stor del av landet. O m nationens heder vore i fara, skulle vi även stå på hans sida.

Vi gingo ut i Krimkriget för vår heders och äras skull; vi störtade oss i det sydafrikanska kriget för vår äras skull — och nu vädjas åter till vår ära.

Om Grey komme och sade oss, att en liten europeisk nation som Belgien vore i fara och försäkrade oss a t t h a n v i l l e b e g r ä n s a k o n f l i k t e n t i l l d e t t a o m r å d e, d å v i l l e v i s t ö d j a h o n o m. Men vad tjänar det till att skynda Belgien till hjälp, då man i själva verket ger sig ut i ett europeiskt krig, som kommer att förändra Europas karta. Grey s a d e i n g e n t i n g o m R y s s l a n d. Vi hade önskat höra något därom och om vad som skall ske, när allt är överståndet. Vi vilja ej gå blint ut i denna konflikt utan åtminstone ha någon klarhet om framtiden.

Vad Frankrike beträffar kunna vi i alla händelser bestämt säga att ingen sådan vänskap, som Grey beskrivit, mellan ett par nationer någonsin kan berättiga den ena att gå i krig för den andras skull. Om Frankrike nu verkligen är i fara, och vi till följd av allt som inträffat skulle stå inför att se Frankrikes makt, civilisation och geni försvinna ur Europa — ja man kan säga

det, men det är en omöjlig tanke. Vilka angrepp än må riktas mot oss, vilja vi ha sagt, att vårt land borde ha förblivit neutralt, därför att vi i djupet av våra hjärtan tro, att det hade varit rätt och ensamt förenligt med landets heder och med det partis traditioner, som nu är vid makten.''

Så talade Macdonald. Endast i Englands parlament ha således höjts socialdemokratiska röster för åtminstone krigets begränsning. Men även några enstaka liberaler tillkännagåvo samma uppfattning. Gordon Harvey yttrade, att det icke är ett folkets krig. Det har satts i scen av diplomater och byråkrater, hängande fast vid resterna av en äldre civilisation, som småningom skall försvinna genom tillämpning av fredens vägar. Ponsonby ansåg att England för hastigt tagit sitt parti och att bakom låge en mångårig fiendskap mot Tyskland; det framginge av Greys tal. Morell yttrade, att Grey ej givit det minsta bärande argument för krig. Man ville krig därför att några tyska trupper behövde taga sin väg över belgiskt område. Han beklagade, att det bästa, som kunde sägas efter åtta år om Trippelententen, vore att den droge oss in i ett krig som detta.

* * *

I Greys tal är det lätt att urskilja tvenne grupper av motiv, dels de nationella, dels de internationellt-moraliskt förbindande. Han vidgick plötsligheten i förhållandenas förvandling till akut kris; alltså åter en erinran om det diplomatiska spelets farlighet. Att man å andra sidan räknade med världskriget såsom i längden ound-

vikligt framgår av det mellan Frankrike och England sedan år 1912 etablerade militära samarbetet, varom man torde kunna antaga, att Tyskland icke varit absolut okunnigt. Detta samarbete medelst sakkunniga, med flottornas och rollernas fördelning förutsätter uppenbart en kurs direkt hän mot kriget, och året 1912, när detta samarbete på allvar tog sin början, är ju även den stora Balkankrisens år.

En märklig passus i hans tal är även den, som berör Italien. Genom att karaktärisera Trippelalliansen som ett försvarsförbund kunde han ge betäckning åt Italiens reserverade hållning vid krigsutbrottet, i det han lade ansvaret på Tyskland för ett anfallskrig, vari Italien icke behövde engagera sig. Till de nationella vitalmotiven hör även det på engelsmännen givetvis kraftigt inverkande, nämligen att hålla Kanalen och Nordsjön fria och trygga mot det i engelska chauvinistiska kretsar länge bittert hatade Tysklands flottor. Det var helt visst den synpunkt, som mest tilltalade en med Grey instämmande Bonar Law och hans konservativa meningsfränder. Här har den rika brittiska bourgeoisien sitt ögonmärke och låter inte pruta med sig i den punkten. I Tyskland har man ock haft klart för sig, hur öm den liktornen är, hur riskabelt i avseende på sannolikheten av en aktiv samverkan mellan de båda västmakterna just ett hot i denna riktning vore, och därav förklaras Tysklands löfte att avhålla sig från angrepp på de franska kusterna, om det i vederlag finge fri hand i Belgien för de tyska truppernas genomtåg. Denna ''bytesaffär'' avsåg att lugna England och om möjligt avhålla det från deltagande i kriget. När Grey svarade, att England avvisade dylik köpslagan, kunde

han vädja till både nationella och internationella förpliktelse-argument.

Den obestridligt moraliska styrkan — som väl ej heller Underhusets arbetareparti kunde helt förbise — ligger dock i Greys uttalanden om denna belgiska garanterade neutralitet, bland vars borgensmän även är Tyskland. Allt vad som från tysk sida yttrats i detta stycke om politiskt och strategiskt nödvärn, om återställelse efter kriget av den belgiska neutraliteten kan aldrig skyla över att den tyska diplomatin och härledningen tillfogat ej blott Belgien, utan alla små stater och därmed kulturen och det internationella rättsmedvetandet en kränkning, som försätter oss tillbaka till nävrättens tider. Den belgiska (och den schweiziska) neutraliteten var dock den högsta punkt, som bourgeoisin nått i fråga om fred och mellanfolkliga förhållanden, nått dit i kraft av d e t mått av humanitet, som man billigtvis ej kunnat frånkänna den i densammas bättre ögonblick. D e t framsteget har nu den tyska bourgeoisin och militarismen överkorsat, och det måste i framtiden länge tynga som en skuld yttermera på Tysklands redan därförutan brutala politik. Det mäter i all synnerhet, hur rätts- och hedersbegreppen lidit skeppsbrott sedan ett halvt sekel i stormaktspolitiken, att Grey kunde visa, att t. o. m. en Bismarck — eljes hart när en symbol för hänsynslös våldspolitik — likväl ryggade tillbaka för att kränka Belgiens neutralitet. När man jämför svaren från de tyska och de franska regeringarna till Grey om deras ställning till denna, kan ingen värja sig för intrycket att Frankrikes svar, visserligen hypotetiskt, likväl rör sig inom en äldre human hederlighets råmärken,

och det bör lända detta land till gagn hos en opartisk opinion samt balanserar ej så oväsentligt det mångåriga obehagliga intrycket av detta lands allians med tsardömet. Ett med ''ryska fasoner'' uppträdande Tyskland är säkerligen lika farligt för de små folken som själva Ryssland. Jämförelsen mellan de franska och tyska svaren måste bli avgörande ur rättslig och humanitär synpunkt för omdömet om Tysklands handlingssätt, som sätter makten före rätten, därmed rubbande all tillit till internationella förpliktelsers värde.

Det skulle nu kunna invändas, att när England träder fram på scenen till försvar för ett litet land och dess neutralitet, är detta blott en vacker omklädnad för reala, egoistiska motiv och att det begagnar tillfället att lamslå och förstöra den tyska världshandeln, bemäktiga sig de tyska kolonierna och om möjligt krossa den fruktade tyska sjömakten. Vi socialdemokrater skulle förneka vår grundsyn på samhällen och nationer, på de materiella faktorernas betydelse för deras daning, förändringar och utveckling, om vi bortsåge från sådana bevekelsegrunder för Englands politik sedan snart två årtionden gentemot Tyskland, men det urskuldar ej i minsta mån det tyska överfallet på Belgien eller försvagar intrycket av att de båda västmakterna genom denna tyska kränkning av folkrätten ha fått en vida starkare m o r a l i s k position, som aldrig så lysande framgångar för de tyska vapnen kunna rubba. Och särskilt Frankrike måste för sitt korrekta uppträdande gentemot Belgien — utom nu att det kämpar en fruktansvärd kamp för sin existens — återförvärva de sympatier hos de små folken, som det varit nära däran

att förverka genom sitt förbund med Ryssland. Den belgiska neutralitetskränkningen slutligen är ägnad att väcka så mycket större oro och beklämning som det är uppenbart av det tyska svaret på Greys hänvändelse, att den i åratal varit förberedd och att den tyska underskriften på den belgiska neutralitetsakten varit förrädisk.

Englands ställning vid krigsutbrottet och uttalandena av dess utrikespolitiska ledare erinra till en viss grad om den hållning, som en engelsk statsman på 1820-talet intog, när det gällde de sydamerikanska koloniernas frihetskamp mot Spanien. Hans namn var Canning. Det gällde de små och svaga folkens rätt gentemot förmynderskap, gentemot övergrepp från de dagarnas stormaktsförbund ''Heliga alliansen''. Förhållandena nu äro visserligen vitt skilda från den tidens, men vad Grey givit uttryck i sin protest mot neutralitetskränkningen är bekräftelsen av den engelska utrikespolitikens bättre traditioner från den tid, då den bröt med fastlandsmakternas reaktionära politik. Därför gives en instinktiv sympatiernas dragning allt fortfarande hos de små folken till det... ''snöda Albion'', hur mycken engelsk egennytta än löper med i denna tradition. Till Tyskland ha däremot aldrig dessa små nationer kunnat se upp som till en beskyddare och vän, innerst beroende därpå att även det moderna Tyskland är så starkt genomsprängt med samma byråkratism och junkerdespotism som Ryssland.

Slutord.

Det är ett kapitalismens och borgareklassernas krig, som satts i scen med militarister och byråkrati som verkställare av dessas vilja. Omdömet gäller a l l a de deltagande staterna, om än ljus och skugga i fråga om den ena eller den andra maktgruppens ansvar och skuld kan olika fördelas. Hur meningarna här kunna skifta, framgår t. ex. av en engelsk radikal den redan förut citerade underhusmedlemmen Morells ord efter Greys tal. Han yttrade: ''Om vi nu gå ut i kriget, göra vi det lika mycket för att bevara den ryska despotismen som för att bryta Tysklands ärelystna planer. Och så litet sympati jag har för Tyskland och tyska regeringsmetoder, har jag dock ännu mindre sympati för Ryssland och ryska regeringsmetoder.''

Under den överallt lika starka chauvinismens vågsvall över nationerna, om den än tager sig skiftande uttryck — i Frankrike mord på fredens främste talesman Jaurès, i Tyskland brutal behandling av flyktande främlingar — träda i andra rummet de fattiga massornas lidanden under all verksamhets förlamning och under alla rubbningar av levnadsvillkoren. Därpå tänka icke dessa diplomater, generaler, ministrar, statschefer, icke dessa välmående borgare, som i parlamenten anammat regeringarnas visdomsord efter den orakeltystnad, som dessförinnan vilat över förberedelserna till den mest fruktansvärda kris. Bourgeoisiernas krig — socialdemokraten Keir Hardie präglade fast det i sitt inlägg i den ovan relaterade underhusdebatten, i det han

yttrade, att den snabbhet, varmed billen om åtgärder till skydd för fondbörsen gått igenom, visade, att åtskilliga medlemmar av underhuset hade ett vida större intresse för fondbörsen än deltagande med de fattiges lidanden.

De känslor och den uppfattning, som kunnat göra sin röst hörd i det engelska parlamentet genom dess socialdemokraters mun, äro för visso gemensamma för all ä k t a socialdemokrati över all världen — den expansionslogik, som till sist löper ut på att makt går före rätt och för vilken nyligen dr Südekum tyvärr gjort sig till tolk, må vara den tyska socialdemokratins ''revisionistiska'' högerflygel förbehållen. Med den har Internationalen ingenting att skaffa. De tyska socialdemokraterna — av de västerländska broderpartierna ofta misstänkta för en släng av chauvinism — ha dock i dessa dagar genom sitt centralorgan ''Vorwärts'', trots den stränga krigscensuren, slagit fast, att ''f o l k e n voro fredliga, att de icke ville kriget'' och att svaret på frågan, varför vi nu uppleva det i hela sin fruktansvärda makt, lyder: ''emedan folken icke själva bestämma över sina öden. Icke ens i England och Frankrike, där folket på grund av maktens fördelning kanske kunde kasta sin vikt i vågskålen; innan man var halvvägs på det klara med farans vidd, var kriget där; en handfull politiker hade redan bragt tingen till en avgörande punkt, innan folket hann rusta sig till motstånd.'' Det är väl att de orden stå att läsa just där, ty de kunna möjligen avvärja de berättigade farhågor, man haft anledning hysa, att särgående meningar mellan västerländsk-nordisk och tysk socialdemokrati, farhågor, som starkare måste framträda hos de små folken, kunde

splittra fredens enda fasta parti mitt i krigets, upplösningens och vankelmodets kaos.

Så äro vi då vid slutet av vår skildring. Vi ha sökt giva en helbild av ett halvsekels utvecklingsgång för att visa, att de krafter, som uppbära och äro verksamma i en borgerligt-kapitalistisk samhällsordning, nödvändigt lett till den stora sammanstötningen, krafter av social och materiell natur, krafter, som giva oss exponenten för de härskande samhällsklassernas mått och grad av . . . kultur och intellektualitet, en spegel av hur de betrakta sin ställning och sitt ansvar inför folken och framtiden. Inom den vidaste ram och i det mest vidunderliga skådespel av krigets barbari, brytande igenom och stormande fram över allt vad humanitet och civilisation invunnit åt mänskligheten, teckna dessa klasser sin egen bankruttförklaring som nationernas herrar och ledare.

